

Tekmeria

Vol 3 (1997)

**Βασιλικοί δικασταὶ καὶ ταγοὶ σὲ μιὰ νέα ἐπιγραφή
μὲ ὠνὲς ἀπὸ τὴν κεντρικὴ Μακεδονία**

Π. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

doi: [10.12681/tekmeria.118](https://doi.org/10.12681/tekmeria.118)

To cite this article:

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Π. (1997). Βασιλικοί δικασταὶ καὶ ταγοὶ σὲ μιὰ νέα ἐπιγραφή μὲ ὠνὲς ἀπὸ τὴν κεντρικὴ Μακεδονία. *Tekmeria*, 3, 23–45. <https://doi.org/10.12681/tekmeria.118>

Π. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΒΑΣΙΛΙΚΟΙ ΔΙΚΑΣΤΑΙ ΚΑΙ ΤΑΓΟΙ ΣΕ ΜΙΑ ΝΕΑ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΜΕ ΩΝΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Η ΕΠΙΓΡΑΦΗ. Στή βορειοδυτική γωνία της εκκλησίας της Ἀνάληψης τοῦ Σωτήρος Ἀσβεσταριουῦ Γιαννιτσῶν, πού κτίστηκε στά μέσα τοῦ 19ου αἰ.,¹ βρέθηκε ἐντοιχισμένη ἐνεπίγραφη λιθόπλινθος ἀπό σκληρό λευκό-μπεζ ἄσβεστόλιθο. Ἡ ἐπιγραφή ἦταν τοποθετημένη σέ ὕψος 1,60 μ. ἀπὸ τὸ ἔδαφος. Ἔως τὸ καλοκαίρι τοῦ 1977 δὲν ἦταν ὄρατή, μιὰ καὶ καλυπτόταν ἀπὸ τὸν βόρειο τοῖχο μικροῦ ἀποθηκευτικοῦ χώρου, πού μεσολαβοῦσε μεταξὺ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ κωδωνοστασίου, τὸ ὁποῖο κτίστηκε μετὰ τὸ 1922. Μὲ τοὺς σεισμοὺς τοῦ 1992 τὸ κωδωνοστάσιο καὶ ὁ ἀποθηκευτικὸς χώρος ἔπαθαν σημαντικὲς ζημιὲς καὶ ἔκτοτε ἦταν ἐτοιμόρροπα. Οἱ ἐπίτροποι τῆς ἐκκλησίας, πού σήμερα κατοικοῦν στὸ Μελίσι καὶ στὸν Πενταπλάτανο Γιαννιτσῶν, ἀντὶ νὰ εἰδοποιήσουν, ὡς ὠφειλαν, τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία, προτίμησαν νὰ ἀνεγείρουν τὸ φθινόπωρο τοῦ 1997 στοὺς στὰ δυτικὰ καὶ στὰ νότια τῆς ἐκκλησίας, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ καλυφθεῖ τὸ ἄνω μισὸ τῆς ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὸν βόρειο τοῖχο τῆς δυτικῆς στοᾶς. Στὶς 15 Νοεμβρίου κατὰ τὴ διάρκεια αὐτοψίας στὸν ἀρχαῖο οἰκισμὸ διαπιστώσαμε τὴν ὑπαρξὴ τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς καὶ στὶς 20 τοῦ ἴδιου μηνὸς προχωρήσαμε στὴν ἀποκάλυψη ὀλόκληρης τῆς λιθοπλίνθου. Ἔτσι βρεθήκαμε μπροστὰ σὲ μιὰ ἑλληνιστικὴ ἐπιγραφή πολὺ καλῆς διατήρησης, ἡ ὁποία σώζει δύο ἀγοραπωλησιὲς ἀμπελιῶν, πού ἀναγράφονται διαδοχικὰ. Ἡ λιθόπλινθος ἔχει ὕψος 0,70 μ. καὶ πλάτος 0,31 μ., ἐνὼ τὸ πάχος τῆς ἀνέρχεται στὰ 0,48 μ. Ὑψος γραμμάτων 1,1 - 2,3 ἐκ. Διάστιχο 0,005 - 0,01 μ. (Εἰκ. 1-5)

1. Ἡ ἐκκλησία (βλ. Ν. Μουτσόπουλος, *Οἱ ἐκκλησίες τοῦ νομοῦ Πέλλης*, Θεσσαλονίκη 1973, 56-7, πίν. 294-95) εἶναι κτισμένη στὸ νοτιοανατολικὸ ἄκρο τοῦ Ἀσβεσταριουῦ (πρῶην Ραδομίῳ), σὲ ἀπόσταση 500 μ. νότια - νοτιοδυτικὰ τοῦ ἀρχαίου οἰκισμοῦ, πού ἐντοπίστηκε στὴ θέση Κούλα· γιὰ τὴ θέση αὐτὴ βλ. Π. Χρυσοστόμου, "Τοπογραφία βόρειας Βοττιαίας. Ἡ Πέλλα, ἡ ἀποικία τῆς Πέλλας καὶ οἱ χώρες τους", *Μνήμη Λαζαρίδη. Πόλις καὶ Χώρα στὴν Ἀρχαία Μακεδονία καὶ Θράκη. Πρακτικὰ ἀρχαιολογικοῦ Συνεδρίου Καβάλα 9 - 11 Μαΐου 1986*, Θεσσαλονίκη 1990, 215.

- [Ἐπρίατο Πολ]ύαινος τὰς ἀ[μ]-
 [π]έλους τὰς Βουκάρτα κ-
 αὶ Φιλάγρου παρὰ τῆς Φιλά-
 γρου γυναικὸς καὶ Βουκάρ-
 5 τα, δίκης γενομένης
 [πρὸς] τοῖς βασιλικοῖς δικασ[σ]-
 [τ]αῖς, στρατῆρων χρυσῶ[ν]
 [τ]εσσαράκοντα. Μάρτ[υ]-
 ρες τούτων· Βρυκκαῖο[ς],
 10 [Λ]εωχάρης, Ἀνδρίσκο[ς],
 [vac] [Φ]ίλαγρος, Ἀντίγο-
 νος, Ἀτ[τ]ίνας, Ἔρμος, Σο-
 σίπτα [vac]ς. Ἐπρίατο Φιλ[αγ]-
 [ρος] τὰς ἀμπέλου π[αρά]
 15 [Φι]λίππου τοῦ Χιωνίδα στα-
 τῆρων χρυσῶν τεσσαρ-
 άκοντα πέντε, αἷς γείτ-
 των Ἀτ[τ]ίνας. Βεβαιωτ[ή]ς]
 [Μ]ικά[ω]ρ]. Ἐπὶ ταγῶν
 20 [Μ]ενάνδρου, Ἐκαγόρχο[υ],
 [Ἵ]λωίχ[ου], Ἐράκτορος, Κερ[τίμ]-
 [μου]. Μάρτυρες Νικόλαος,
 Βάλακρος, Εὐρ[ε]ίας.....
ΤΑΣ, Ἀττίνας, Ἄρμε[ν]-
 25 [ν]ος.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ. Τὸ ἐνεπίγραφο μέτωπο τῆς λιθοπλίνθου παρουσίαζε ἀρχικὰ ἀποκρούσεις, τὶς ὁποῖες ὁ χαρακτὴς ἀναγκάστηκε νὰ λάβει ὑπόψιν κατὰ τὴν πορεία τῆς ἐργασίας του, ἐνῶ ἡ ἐνεπίγραφη ὄψη τῆς δέχτηκε ἐπίσης ἀποκρούσεις φθορῆς καὶ κατὰ τὴν ἐντοίχισή της στὴν ἐκκλησία, μὲ συνέπεια νὰ δημιουργηθοῦν κάποιες δυσκολίες καὶ προβλήματα στὴν ἀνάγνωση. Ἡ ἐπιγραφὴ καταλαμβάνει ὁλόκληρη τὴν μπροστινὴ ἐπιφάνεια τῆς λιθοπλίνθου, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κάτω τμήμα της. Ἡ χάραξη παρὰ τὴ φαινομενικὴ ἀμέλεια, ποὺ ὀφειλόταν στὸ σκληρὸ ὕλικὸ καὶ τὴν κατάστασι τοῦ φορέα της, ἔχει ἐκτελεστεῖ ἀπὸ ἔμπειρο χαρακτὴ μὲ βάση τὸ ἀντίγραφο τοῦ συντάκτη ἀλλὰ αὐτὸ βέβαια δὲν ἦταν ἀρκετὸ

γιὰ νὰ ἀποφύγει κατὰ τὸ χωρισμὸ τῶν λέξεων κάποιες ἀβλεψίες ἢ λάθη.

Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ γράμματα *δέλτα*, *κάπα*, *χι* καὶ *ὠμέγα*, ἐνῶ σὲ δύο περιπτώσεις (στ. 6 καὶ 23) ὁ χαρακτήρς δίνει στὸ *ὄμικρον* τρισελῆ μορφή, ἀντὶ στρογγυλή. Τὸ *ὠμέγα* εἶναι πολὺ ἀνοικτὸ μὲ μικρὲς κεραῖες. Τὸ *κάπα* ἔχει καμπύλες τὶς λοξὲς κεραῖες του, ἐνῶ τὸ *χι* δὲν εἶναι χαραγμένο ὀρθία, ἀλλὰ λοξά. Τὸ σχῆμα τοῦ *σίγμα* ποικίλλει, ἔχοντας ἀρκετὰ ἀνοικτὲς τὶς ἀκραῖες κεραῖες του. Ἡ δεξιὰ κεραία τοῦ *πι* ἔχει τὸ μισὸ ὕψος σὲ σχέση μετὰ τὴν ἀριστερή, ἐνῶ ἡ ἐπάνω ὀριζόντια κεραία του δὲν ἐξέχει ἀπὸ τὶς κάθετες. Τὸ πλέον χαρακτηριστικὸ γράμμα ποὺ βοηθάει στὴν ἀκριβέστερη χρονολόγησι τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι τὸ *ἄλφα* μὲ τὴ γωνιώδη μεσαία κεραία του. Ἡ σύγκρισσι τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς μὲ γράμματα ἄλλων χρονολογημένων ἐπιγραφῶν, ποὺ τοποθετοῦνται στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου Ε' ² ἢ στὴν ἀρχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Περσέα, συνηγορεῖ στὴν χρονολόγησίν της γύρω στὸ 180 π.Χ. ³

ΤΟ ΕΙΔΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΓΡΑΦΗΣ ΚΑΙ Η ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ. Ἡ ἐπιγραφή τοῦ Ἀρβασταριοῦ ἔρχεται νὰ προστεθεῖ στὸ σημαντικὸ κατάλογο τῶν *ὠνῶν*, δηλαδὴ πράξεων ἀγοραπωλησίας ἀκινήτων, ποὺ μᾶς εἶναι γνωστὲς ἀπὸ τὴ Μακεδονία (Χαλκιδική, Ἀμφίπολι καὶ Λευκάδια Νάουσας) ⁴. Οὐσιαστικὰ ὁμῶς πρόκειται γιὰ τὴ δευτέρη γνωστὴ *ὠνή*, ποὺ ἔχει ὡς ἀντικείμενο ἀποκλειστικὰ καὶ μό-

2. Τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς ὁμοιάζει μὲ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τοῦ τιμητικοῦ ψηφίσματος γιὰ τὸν *Παράμονο Σαμαγόρα* ἀπὸ τὴ Μόρφυλο ποὺ χρονολογεῖται ἀπὸ τοὺς ἐκδότες τὸ 184/3 π.Χ.: βλ. Μ. Β. Hatzopoulos - L. D. Loukoulou, *Morylos*, cité de la Créstonie (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 7), Ἀθήνα 1989 (ἐφεξῆς: *Morylos*), 23.

3. Ἐντυπωσιακὴ ὁμοιότητα μὲ τὴ νέα ἐπιγραφή παρουσιάζει ἡ ἐπιγραφή ἀπὸ τὴν Ἄζωρο [βλ. G. Lucas, *Les cités antiques de la haute vallée de Titarèse (Thessalie)*, ἀδημ. διδ. διατρ. Λυών 1992 (ἐφεξῆς: *Vallée de Titarèse*) 237 κέξ.], στὴν ὁποία καταγράφεται διακανονισμὸς συνοριακῶν διαφορῶν μεταξὺ τῶν πόλεων Ἀζώρου καὶ Μονδαίας, χρονολογεῖται δὲ στὸ ἔτος 178 π.Χ.

4. Γιὰ τὶς μακεδονικὲς *ὠνές* βλ. Μ. Σ. Γιούνη, "Ἔθνη Μακεδονίας (Ἀγοραπωλησιὲς ἀκινήτων σὲ μακεδονικὲς ἐπιγραφές τοῦ 4ου καὶ 3ου π.Χ. αἰῶνα)", *Ἀρμενόπουλος* 12, 1991 (ἐφεξῆς: Ἔθνη), 25-50, ὅπου καὶ συγκεντρωμένη γενικότερη βιβλιογραφία γιὰ τὸ θέμα. Εἰδικότερα γιὰ τὶς δώδεκα *ὠνές* τῆς Ἀμφίπολης βλ. Μ. Β. Hatzopoulos, *Actes de vente d'Amphipolis* (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 14), Ἀθήνα 1991 (ἐφεξῆς: *Amphipolis*), 13 κέξ. Γιὰ τὶς ἔξι *ὠνές* τῆς Χαλκιδικῆς βλ. Μ. Β. Hatzopoulos, *Actes de vente de la Chalcidique Centrale* (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 6), Ἀθήνα 1988 (ἐφεξῆς: *Chalcidique Centrale*), 15 κέξ. Τὰ τελευταῖα χρόνια ἔχουν βρεθεῖ ἄλλες δύο τέτοιες *ὠνές* στὴ Χαλκιδική: βλ. Ἐ. Τρακοσοπούλου, *ΑΔ* 39, 1984, Β', εἰκ. 226, 113α καὶ Ἰ. Παπάγγελος, "Ἔθνη ἀπὸ τὴ Βοττικὴ", *Ἐπιγραφές τῆς Μακεδονίας, Γ' Διεθνὲς Συμπόσιο γιὰ τὴ Μακεδονία (Θεσσαλονίκη 8-12 Δεκ. 1993)*, Θεσσαλονίκη 1996, 164 κέξ., πρβλ. Μ. Β. Hatzopoulos, *Bull. épigr.* 1997, 402. Γιὰ τὶς *ὠνές*

νο ἀμπέλια⁵.

Οἱ μακεδονικές ἐπιγραφές ποῦ ἀναφέρονται σέ ἀγοραπωλησίες ἀκινήτων (ὠνάι) καταγράφουν τή σύμβαση μέ τήν ὁποία ἐγινε ἡ μεταβίβαση τῆς κυριότη-
τας τοῦ ἀκινήτου. Δηλαδή εἶναι συμβόλαια ποῦ περιέχουν μιὰ μεμονωμένη πρά-
ξη ἀγοραπωλησίας ἀκινήτου καί ποῦ ἡ διατύπωσή τους ἀκολουθεῖ σέ γενικές
γραμμές τὸ ἴδιο τυπικό. Ἐπειδὴ οἱ περισσότερες ἐπιγραφές βρέθηκαν κατὰ τὴν
ἀνασκαφὴ ἀρχαίων οἰκιῶν, θεωρεῖται ὅτι ἀποτελοῦν ἰδιωτικά ἀντίγραφα τῶν
πρωτοτύπων ἐγγράφων μέ τὰ ὁποῖα ἐγιναν οἱ μεταβιβάσεις τῶν ἀκινήτων.
Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν οἱ ὠνές ἀκινήτων τῆς Μιέξας (β' μισό τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.)⁶
καί οἱ ὠνές τῆς ἐπιγραφῆς τῶν Σερρών (τέλος 4ου αἰ. π.Χ.)⁷, ποῦ πιθανότατα
ἦταν στημένες σέ δημόσιο κτίριο, τὸ ἐπιστάσιον. Μιὰ ἄλλη ἐξαίρεση πιθανότα-
τα ἀποτελεῖ ἡ περίπτωση τῶν ὠνῶν τοῦ Ἀσβεσταρίου. Σέ σημαντικό ἱερό τῆς
ἀρχαίας κόμης, ὅπου προφανῶς λατρευόταν κάποια τοπικὴ ἀγροτικὴ θεότητα
(π.χ. ὁ Διόνυσος)⁸ θὰ βρισκόταν πιθανότατα τὸ ἀρχεῖο τῆς (γραμματοφυλα-
κεῖο). Δηλαδή στὸ πλαίσιο τῶν ἀρμοδιοτήτων τοῦ ἱεροῦ, ὁ ἱερέας ὡς θρησκευ-
τικὸς λειτουργὸς θὰ ἦταν καί ἀρχαιοφύλακας τῆς κόμης. Ἡ λιθόπλινθος πάνω
στὴν ὁποία χαράχτηκαν διαδοχικά οἱ δύο ὠνές ἀμπελιῶν, θὰ ἦταν ἀρχικά το-
ποθετημένη σέ τοῖχο τοῦ ναοῦ τοῦ ἱεροῦ, ἀποτελώντας κοινοποίησιν τοῦ ἐπίση-
μου ἐγγράφου τῶν ὠνῶν, ποῦ ἦταν κατατεθειμένο στὸ ἀρχεῖο. Στους τοίχους
τοῦ ἴδιου ἱεροῦ προφανῶς θὰ ἦταν καταγραμμένες καί οἱ ἄλλες ὠνές ἀκινήτων
τῆς ἀρχαίας κόμης. Αὐτὸ ἐνισχύεται καί ἀπὸ τὸ ὅτι στὴν ἐκκλησία βρισκονται
ἐντοιχισμένες καί ἄλλες παρόμοιες λιθόπλινθοι, ποῦ προέρχονται ἀπὸ τὸ ἴδιο
ἱερό καί δὲν ἀποκλείεται μερικὲς ἀπὸ αὐτὲς νὰ εἶναι ἐνεπιγραφες. Τὸ ἱερό πι-

τῶν Λευκαδίων βλ. Φ. Πέτσας, "Ἵναϊ ἐκ τῆς Ἡμαθίας", *AE* 1964 (ἐφεξῆς: Ἵναϊ Ἡμα-
θίας), 1 - 57.

5. Ἡ πρώτη ὠνὴ ἀμπέλων εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη (Hatzopoulos, *Amphipolis* 33 κέξ., εἰκ. 8-9). Μιὰ ἄλλη ἀγοραπωλησία ἀπὸ τὴ Χαλκιδικὴ ἔχει ὡς ἀντικείμενα γῆ, ἀμπέλια καί οἰκίες (Hatzopoulos, *Chalcidique Centrale*, 23 κέξ.). Γιὰ μιὰ ὠνὴ ἀμπέλων ἀπὸ τὴν Ἀμοργὸ βλ. *IG* XII, 7, 62, στ. 26 καί 30.

6. Πέτσας, Ἵναϊ Ἡμαθίας, 1 - 57 (= *SEG* 24, 1969, 524): πρβλ. Γιούνη, Ἵναϊ, 29 - 30 καί M. B. Hatzopoulos, *Macedonian Institutions under the Kings* (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 22), Ἀθήνα 1996, τόμ. II (ἐφεξῆς: *Institutions II*), ἀρ. 92, πίν. LXXVI.

7. Γιὰ τὴν ὠνὴ αὐτὴ, βλ. Γιούνη, Ἵναϊ, 27-28, σημ. 21.

8. Ἄν. Χρυσοστόμου - Π. Χρυσοστόμου, "Διόνυσος, ὁ θεὸς τοῦ οἴνου καί τῶν καρ-
πῶν τῆς ὀπώρας" στὸ νομὸ Πέλλας", *Πρακτικά τοῦ Ε' Τριημέρου Ἐργασίας γιὰ τὴν Ἀμπελοοικινκὴ ἱστορία στὸ χῶρο τῆς Μακεδονίας καί τῆς Θράκης* Νάουσα 17-19 Σε-
πτεμβρίου 1993 (ὑπὸ ἔκδοσιν).

θανότατα βρίσκεται κάπου κοντά, ἀπ' ὅπου ἦταν εὐκόλη ἢ μεταφορὰ τῶν λιθοπλίνθων στή νέα τους θέση.

Ἡ ἐπίκληση τῆς ἀγαθῆς τύχης ἢ τοῦ θεοῦ, πού εἶναι προαιρετική στίς ὠνές, πιθανόν ὑπῆρχε σέ στίχο πού ἀποκρούστηκε στό ἄνω μῆμα τῆς ἐπιγραφῆς. Τὸ ρῆμα πού περιγράφει τὴν πράξη εἶναι καὶ στίς δύο περιπτώσεις τὸ *ἐπρίατο*, ἐνῶ τὸ ὄνομα χωρὶς τὸ πατρώνυμο τοῦ ἀγοραστοῦ ἀναφέρεται στὴν ὀνομαστική ὡς ὑποκείμενο τοῦ ρήματος. Οἱ πράξεις τῶν ὠνῶν δὲν διακρίνονται μεταξὺ τους μὲ παράγραφο. Στὴν πρώτη ὠνὴ ἢ πρόθεση *παρά* ἀκολουθεῖται ἀπὸ τὸ ὄνομα μὲ τὸ πατρωνυμικὸ τοῦ πωλητοῦ. Μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ ἀγοραστῆ ἀναφέρεται τὸ ἀντικείμενο τῆς ἀγοραπωλησίας, πού καὶ στίς δύο ὠνές εἶναι ἄμπελοι. Στὴν πρώτη ἀγοραπωλησία προσδιορίζεται μὲ τὸ ὄνομα τῶν παλαιῶν ἰδιοκτητῶν, ἐνῶ στὴ δεύτερη μὲ τὸ ὄνομα τοῦ γείτονα. Τὸ κείμενο τῆς πρώτης ὠνῆς δὲν εἶναι τὸ τυπικὸ τοῦ εἶδους, σὲ ἀντίθεση μὲ αὐτὸ τῆς δεύτερης. Ἡ πρώτη διαφοροποιεῖται σὲ μερικὰ σημεῖα ὡς πρὸς τὴν ὄρολογία ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ὁμοειδῶν ὠνῶν τῆς Μακεδονίας. Ὁ *Πολύαινος* ἀγόρασε τὸ ἄμπέλι, τοῦ ὁποῖου οἱ παλαιοὶ ἰδιοκτῆτες ἦταν ὁ *Βουκάρτας* καὶ ὁ *Φίλαγρος*, ἀπὸ τὴν γυναῖκα τοῦ *Φιλάρχου* καὶ τὸν *Βουκάρτα*. Ἡ ἔκταση τῆς φυτείας, ἢ θέση καὶ τὰ ὄρια τῆς δὲν καθορίζονται. Καὶ αὐτὸ γιατί, ὅπως θὰ ὑποστηρίξουμε παρακάτω, πιθανότατα οἱ δύο ὠνές ἀναφέρονται στὸ ἴδιο ἄμπέλι, τοῦ ὁποῖου ὅμως τὰ ὑπόλοιπα στοιχεῖα προσδιορίζονται στὴ δεύτερη δικαιοπραξία. Ἡ τιμὴ ἀγορᾶς καὶ στίς δύο ὠνές δηλώνεται ὀλογράφως. Στὴν πρώτη ἀναφέρονται ὀνόματα ὀκτώ μαρτύρων χωρὶς τὰ πατρωνυμικά τους, ἐνῶ στὴ δεύτερη ἕξι. Μόνο στὴ δεύτερη ὠνὴ ἀναφέρεται *βεβαιωτής*, ἐνῶ στὴν πρώτη ἀπουσιάζει, μιὰ καὶ τὸ ἀκίνητο εἶναι κληρονομικὸ καὶ πωλεῖται ὕστερα ἀπὸ δίκη. Τέλος, ἡ χρονολογία δηλώνεται μόνο στὴ δεύτερη ἀγοραπωλησία μὲ τὰ ὀνόματα τῶν *ταγῶν*.

ΟΙ ΤΑΓΟΙ. Καὶ οἱ δύο ὠνές δὲν ἀναφέρουν τὸν χρόνο κατὰ τὸν ὅποιο ἐγιναν. Στὴ δεύτερη ἢ χρονολόγηση γίνεται μὲ τὰ ὀνόματα τῶν πέντε *ταγῶν*. Ἀντίθετα στὴ Χαλκιδικῆ καὶ τὴν Ἀμφίπολη οἱ ὠνές χρονολογοῦνται κατὰ κανόνα ἀπὸ τὸν ἱερέα ἢ τὸν ἐπιστάτη τῆς πόλης.⁹ Στὴν περίπτωση ὅμως τῶν ὠνῶν τῆς Μιέζας οἱ ἡμερομηνίες προσδιορίζονται, τόσο μὲ τὰ ὀνόματα τῆς συναρχίας *ταγῶν*, ὅσο καὶ μὲ τὰ ὀνόματα τοῦ ἐπιστάτου καὶ τοῦ ἱερέως. Ἐπίσης ἀναφέρε-

9. Γιούνη, Ὠναί, 41-2· Hatzopoulos, *Chalcidique Centrale*, 72 κέξ· τοῦ ἰδίου, *Amphipolis*, 55, 74 κέξ.

ται και τὸ ὄνομα τοῦ μήνα γιὰ κάθε ὠνή.

Στὴ δευτέρη ὠνή τοῦ Ἀσβεσταριοῦ οἱ ταγοὶ εἶναι πέντε και τὰ ὀνόματά τους μνημονεύονται σὲ γενικὴ χωρὶς τὰ πατρωνυμικά τους: *Μενάνδρου, Ἐκαγάρχου, Ὀλωίχου, Ἐράκτορος, Κερωτίμμου*. Πρόκειται γιὰ πέντε ἄρχοντες μιᾶς μεγάλης γειτονικῆς πόλης, ὅπου ἀνήκε ἡ κώμη τοῦ Ἀσβεσταριοῦ. Τὸ ἀξίωμα τῶν ταγῶν εἶναι γνωστὸ ἀπὸ ἐπιγραφὰς τῆς Φωκίδας, τῆς Δωρίδας και κυρίως τῆς Θεσσαλίας¹⁰. Στὴ Μακεδονία ἕως σήμερα ταγοὶ μαρτυροῦνται ἐπιγραφικὰ μόνο στὸν κατάλογο τῶν ὠνῶν ἀπὸ τῆ Μιέζα,¹¹ ἐνῶ ἡ χρῆση τοῦ ὄρου στὴ λεγόμενη στήλη τοῦ Πατερίνου ἀπὸ τῆ Βέροια (ἄρχές 1ου αἰ. π.Χ.)¹² εἶναι μᾶλλον ποιητικὴ. Γνωστὴ εἶναι, ἐξἄλλου, ἡ γλώσσα τοῦ Ἡσυχίου, ὅπου λέγεται *ταγόναγα Μακεδονική τις ἀρχή*¹³.

Σὲ ἄλλες πόλεις τῆς Μακεδονίας ἀπαντᾶ, ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὁ ὄρος *ἄρχοντες*, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων ποικίλει ἀνάλογα μὲ τὸ μέγεθός τους. Ἄρχοντες ἀναφέρονται σὲ τιμητικὰ ψηφίσματα ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη (242 π.Χ.)¹⁴ και τὴν Μόρρυλο¹⁵ (τέλος 3ου αἰ. π.Χ.), καθὼς ἐπίσης και σὲ ἀναθήματα στὴν Δήμητρα ἀπὸ τὸν Ἀνθεμοῦντα¹⁶, στὸν Διόνυσο ἀπὸ τὴν Ἀπολλωνία¹⁷ και σὲ κάποια ἄλλη θεότητα ἀπὸ τὰ Καλίνδοια¹⁸. Ποικιλία παρουσιάζει ἐπίσης ὁ ἀριθμὸς τῶν

10. Γιὰ τὴ Δωρίδα και τὴ Φωκίδα βλ. D. Rousset, "Des Doriens de la metropole. Nouveaux documents", *BCH* 118, 1994, 363 κέξ., σημ. 22 και B. Helly, *L'état thessalien: Aleuas le Roux, les tetrades et les tagoi*, Λυών 1995. (ἐφεξῆς: *L'état thessalien*) 27 κέξ. Γιὰ τὴ Θεσσαλία βλ. M. Sordi, *La lega tesala*, Ρώμη 1958, 330-336· G. Busolt - H. Swoboda, *Griechische Staatskunde*, Μόναχο 1926, τόμ. II, 1478-1501· M. B. Hatzopoulos, "Thessalie et Macédoine: Affinites et convergences", *Θεσσαλία, δεκαπέντε χρόνια ἀρχαιολογικῆς ἐρευνας*, 1975-1990, Λυών 17-22 Ἀπρ. 1990 Λυών 1994, τόμ. Β', 252, σημ. 35 και Helly, *L'état thessalien*, 17 κέξ.

11. Πέτσας, Ὄναι Ἡμαθίας, 12 πρβλ. *Bull. épigr.* 1965, 231 και Helly, *L'état thessalien*, 27.

12. Γ. Τουράτσογλου, "Πατερίνος Ἀντιγόνου, ἥρωσ. Ὑστεροελληνιστικὴ στήλη ἀπὸ τῆ Βέροια", *Κέρνος. Τιμητικὴ προσφορά στὸν Γ. Μπακαλάκη*, Θεσσαλονίκη 1972, 153 κέξ. πρβλ. Helly, *L'état thessalien*, 27.

13. J. N. Kalléris, *Les anciens Macédonies*, Ἀθήνα 1988³ (ἐφεξῆς: *Anciens Macédonies*), τόμ. I. 266 κέξ. Helly, *L'état thessalien*, 26 - 27. Πιθανότατα ἀπὸ τὴν ἔκφραση *ταγῶν (ἀγή, ἐκ τοῦ ἄγω)*.

14. R. Herzog - G. Klaffenbach, *Asylierkunden aus Kos*, Βερολίνο 1952, 16, ἀρ. 6, στ. 32.

15. Hatzopoulos - Loukopoulou, *Morrylos*, 17 κέξ· Hatzopoulos, *Institutions II*, 69-70, ἀρ. 53, πίν. LI.

16. D. M. Robinson, "Inscriptions from Macedonia, 1938", *TAPhA* 69, 1938, 72-73, ἀρ. 31, πρβλ. *Bull. épigr.* 1939, 174 και Hatzopoulos, *Institutions II*, 88, ἀρ. 68, πίν. LX.

17. Hatzopoulos, *Institutions II*, 87-88, ἀρ. 66, πίν. LIX b.

18. Hatzopoulos, *Institutions II*, 87-88, ἀρ. 67.

πολιταρχῶν τῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας, ἐνὸς θεσμοῦ τοῦ ὁποίου ἡ θέσπιση ἀποτελεῖ, ὡς γνωστὸν, ἀνοιχτὸ πρόβλημα στὴν ἔρעυνα¹⁹.

ΓΕΙΤΩΝ. Καὶ στίς δύο ὠνές παρουσιάζεται ὡς μάρτυρας κάποιος Ἄττινας, ποὺ εἶναι καὶ ὁ γείτονας τοῦ ἀμπελιοῦ στὴ δευτέρη ἀγοραπωλησία. Ὡς γνωστὸν μεταξὺ τῶν μαρτύρων παρίστανται καὶ τὰ πρόσωπα ποὺ ἀναφέρονται ὡς γείτονες. Ἡ παρουσία τους προφανῶς δὲν ὀφειλόταν μόνο στοῦ γεγονὸς ὅτι ἦταν εὐκόλο νὰ παραστοῦν, ἀλλὰ καὶ στοῦ ὅτι ἐξέφραζαν κάποια ἰδιαίτερη νομικὴ ἔννοια, π.χ. νὰ ἐπιβεβαιωθοῦν τὰ ὄρια τοῦ μεταβιβαζομένου ἀκινήτου²⁰. Μὲ τὴν ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἰδιοκτῆτη τοῦ γειτονικοῦ ἀκινήτου καθορίζεται ἐπίσης καὶ ἡ θέση τοῦ πωλουμένου ἀμπελιοῦ. Κατὰ κανόνα ἡ θέση τοῦ ἀγοραζομένου ἀκινήτου προσδιορίζεται ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἰδιοκτῆτη τοῦ γειτονικοῦ ἀκινήτου. Στὴ δευτέρη ὠνὴ τὸ ἀμπέλι ἀναφέρεται ὅτι γειτνίαζε μὲ τὴν ἰδιοκτησία τοῦ Ἄττινα, τοῦ ὁποίου δὲ δηλώνεται τὸ πατρώνυμο. Τὸ ἴδιο ὄνομα βρῖσκεται ἀνάμεσα στοὺς μάρτυρες καὶ τῶν δύο ἀγοραπωλησιῶν. Στὴ δευτέρη ὠνὴ ὁ ἀγοραστής τοῦ ἀμπελιοῦ εἶναι ὁ *Φίλαγρος*, ἐνῶ τὸ ἴδιο ὄνομα ἀπαντᾷ καὶ στὴν πρώτη ὠνὴ καὶ δηλώνει τὸν ἕνα ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς ἰδιοκτῆτες, ἐνῶ ὡς συγκληρονόμος καὶ συνιδιοκτῆτης ἀναφέρεται καὶ ἡ γυναίκα τοῦ *Φιλάγρου*. Ἡ ἀξία τῶν ἀμπελιῶν στίς δύο ὠνές εἶναι ἕνα ἀκόμα δεδομένο ποὺ πρέπει νὰ λάβουμε ὑπόψιν. Στὴ δευτέρη ὠνὴ καθορίζεται στοὺς σαράντα πέντε στατήρες, ἐνῶ στὴν πρώτη σὲ σαράντα μετὰ ἀπὸ δίκη. Τέλος παρατηρεῖται ὅτι ἡ δευτέρη ὠνὴ δὲ διακρίνεται μὲ παράγραφο ἀπὸ τὴν πρώτη, ὅπως συνήθως συμβαίνει στίς γνωστὲς ὠνές. Μὲ βάση τὰ παραπάνω θὰ μπορούσαμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο ἀμπέλι, ποὺ ὁ *Φίλαγρος* ἀρχικὰ ἀγόρασε γιὰ σαράντα πέντε στατήρες ἀπὸ τὸν *Φίλιππο*, γιὸ τοῦ *Χιωνίδα*. Στὴ συνέχεια ὁ *Φίλαγρος* ἐν ζῶῃ ἔδωσε μέρος τοῦ ἀμπελιοῦ στὸν *Βουκάρτα*, ποὺ πιθανότατα ἦταν γιὸς του, καὶ γι' αὐτὸ μνημονεύονται ὡς οἱ παλαιοὶ ἰδιοκτῆτες. Μετὰ τὸ θάνατο ὁμως τοῦ *Φιλάγρου* πιθανότατα προέκυψε πρόβλημα (π.χ. διαφωνία ἢ ἀνάγκη χρημάτων γιὰ ἐξόφληση χρεῶν). Τελικὰ ἡ πώληση τοῦ ἀμπελιοῦ γίνεται ἀπὸ τὴ γυναίκα τοῦ *Φι-*

19. Γιὰ τὸ θεσμὸ αὐτὸ βλ. Ph. Gauthier - M. B. Hatzopoulos, *La loi gymnasiarchique de Beroia* (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 16), Ἀθήνα 1993, 38 κέξ., E. Voutiras, "Victa Macedonia: remarques sur une dédicace d' Amphipolis", *BCH* 110, 347-55 καὶ τελευταῖα G. R. Horsley, "The Politarchs in Macedonia, and beyond", *Ancient Macedonia: an Australian Symposium, Papers of the Second International Congress of Macedonian Studies*, Sidney 1995, 99-126.

20. Γιούνη, Ὦναί, 47.

λάγρου και τὸν Βουκάρτα σὲ δίκη ἐνώπιον τῶν βασιλικῶν δικαστῶν. Τὸ ἀποτελεσμα αὐτῆς τῆς διαδικασίας ἦταν ἡ ἀγορὰ τοῦ ἀμπελιοῦ ἀπὸ τὸν Πολύαινο κατὰ πέντε στατήρες χαμηλότερα ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ του τιμὴ καὶ προφανῶς ὄχι μὲ τὴν πραγματικὴ του ἀξία.

ΒΕΒΑΙΩΤΗΣ. Στὶς περισσότερες ὠνές τῆς Μακεδονίας ὁ βεβαιωτῆς εἶναι ἓνας, σπανιότερα περισσότεροι, ἐνῶ μόνον σὲ ἐλάχιστες δὲν ἀναφέρονται²¹. Στὴ δευτέρη ὠνὴ ὁ βεβαιωτῆς Νικάνωρ ἔχει τὴ θέση τοῦ ἐγγυητῆ. Κατὰ κανόνα οἱ βεβαιωτῆς εἶναι συγγενεῖς τῶν ἐνδιαφερομένων, συνηθέστερα τοῦ πωλητῆ, γιὰτὶ σύμφωνα μὲ τὸ δίκαιο ὁ ἀγοραστῆς μποροῦσε ἐνδεχομένως νὰ ζητήσῃ εὐθύνες ἀπὸ τὸν ἐγγυητῆ. Ὡς ἐγγυητῆς ὀρίζονταν πολῖτες, οἱ ὁποῖοι εἶχαν κατὰ τὸ παρελθὸν ἢ κατὰ τὸ χρόνο τῆς σύναψης τοῦ συμβολαίου σχέση μὲ τὸ ἀκίνητο. Ἡ παρουσία τους παρεῖχε μιὰ ἐπιπλέον ἐγγύηση στὸν ἀγοραστῆ, προκειμένου νὰ ἐξασφαλισθεῖ ἀπὸ μιὰ ἐνδεχόμενη μὴ νόμιμη ἀγορὰ τοῦ ἀκινήτου.

ΒΑΣΙΛΙΚΟΙ ΔΙΚΑΣΤΕΣ - ΜΑΡΤΥΡΕΣ. Στ. 5-9: *δίκης γενομένης [πρὸς] τοῖς βασιλικοῖς δικαστῆσι στατήρων χρυσῶ[ν] τεσσαράκοντα. Μάρτυρες τούτων.* Ἡ πρόθεση πρὸς σημαίνει ἐνώπιον, μὲ τὴν παρουσία²². Ἰδιαιτέρως σπουδαιότητας εἶναι οἱ πρωτοεμφανιζόμενοι ἐδῶ βασιλικοὶ δικασταί, ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἐγίνε ἡ ἀγοραπωλησία καὶ ὁ καθορισμὸς τῆς τιμῆς τοῦ ἀμπελιοῦ. Ἡ ἐδίκηση τῆς ὠνῆς ἀπὸ τοὺς δικαστῆς αὐτοὺς ἴσως ὀφειλόταν στὸ ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ ἀμπέλι ποῦ ἦταν ἰδιοκτησία τοῦ Φιλάγρου καὶ τοῦ Βουκάρτα, ἐνῶ οἱ πωλητῆς εἶναι ἡ γυναίκα τοῦ Φιλάγρου καὶ ὁ Βουκάρτας, πιθανότατα ὁ γιὸς τοῦ Φιλάγρου. Ἐνα παρόμοιο παράδειγμα συναντᾶται σὲ ὠνὴ τῆς Ἀμφίπολης, ὅπου κάποιος Πολυκράτης ἀγοράζει τὰ ἀκίνητα ἀπὸ τοὺς κληρονόμους (*παρὰ τῆς Σωστράτου γυναικὸς καὶ τῶν παίδων τῶν Σωστράτου*)²³. Στὶς παραπάνω ἀγοραπωλησίες οἱ γυναῖκες - κληρονόμοι, ποῦ ἀναφέρονται μόνον μὲ τὸ ὄνομα τοῦ συζύγου τους, ἐμφανίζονται κυρίες τοῦ ἑαυτοῦ τους, ἔχοντας πλήρη ἰκανότητα δικαιοπραξίας ἀκινήτου²⁴.

Στὴ Μακεδονία δικαστῆς χωρὶς τὸν τίτλο βασιλικοὶ εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τέσσερις ἐπιγραφές. Πρόκειται γιὰ τὸν προαναφερθέντα κατάλογο ὠνῶν ἀπὸ τῆ

21. Γιὰ τὸ θέμα βλ. Γιούνη, Ὡναί, 43 κέξ.

22. *LSJ* 9λ. πρὸς.

23. Hatzopoulos, *Amphipolis*, 24 κέξ.

24. Γιὰ τὸ θέμα, βλ. Γιούνη, Ὡναί, 35 κέξ.

Μιέζα (β' μισό τοῦ 3ου αἰ.)²⁵, γιὰ τὸ *διάγραμμα* τοῦ Φιλίππου Ε' ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη (187/6 π.Χ.)²⁶, γιὰ τὸ ψήφισμα τῆς Θεσσαλονίκης πρὸς τιμὴ τοῦ Ἀδμήτου Βόκρου, ὅπου ἀναφέρονται πέντε δικαστές²⁷ καὶ γιὰ τὴν ἐπιγραφή τῆς Δράμας ποὺ διασώζει στρατιωτικὸ *διάγραμμα* τοῦ Φιλίππου Ε' ²⁸. Εἶναι γεγονὸς ὅτι ὑπάρχει σαφὴς διάκριση μεταξύ τῶν *βασιλικῶν δικαστῶν*²⁹ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ἀσβεσταριοῦ καὶ τῶν *δικαστῶν* ποὺ ἀναφέρονται στὶς παραπάνω ἐπιγραφές. Στὸν κατάλογο ὠνῶν ἀπὸ τὴ Μιέζα ἔχει ὑποστηριχθεῖ ἀπὸ τὸν πρῶτο ἐκδότη του ὅτι οἱ *μάρτυρες δικαστῶν* πιθανόν εἶναι βασιλικοὶ δικαστές ποὺ παρίστανται ὡς μάρτυρες³⁰. Στὶς δικαιοπραξίες αὐτὲς παρατηρεῖται πράγματι σχολαστικότητα στὴν καταγραφή τῶν ἀκινήτων καὶ τοῦ χρόνου ποὺ ἔγιναν, σὲ ἀντίθεση μὲ αὐτὲς τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ἀσβεσταριοῦ, ὅπου ἡ διατύπωση εἶναι συνοπτικότερη. Συνήθως ὁ ἀριθμὸς τῶν μαρτύρων στὶς ὄντες κυμαίνεται ἀπὸ δύο ἕως πέντε³¹. Γιὰ παράδειγμα στὴν περίπτωση τῆς πρώτης ἀγοραπωλησίας ἀπὸ τὴ Μιέζα οἱ *μάρτυρες* εἶναι πέντε καὶ ἀναφέρονται μὲ τὰ πατρωνυμικά ἢ ἀκόμα καὶ μὲ τὰ ἔθνηκά τους. Στὴ δευτέρη καὶ τρίτη ὠνὴ τοῦ καταλόγου τῆς Μιέζας

25. Πέτσας, Ὠναί Ἡμαθίας, 35.

26. Βλ. IG X 2,1,3. Ἀπὸ τὴν ἐκτενέστατη βιβλιογραφία τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς ἀναφέρουμε ἐδῶ ἐνδεικτικὰ τὶς μελέτες τῶν Σ. Πελεκίδη, *Ἀπὸ τὴν Πολιτεία καὶ Κοινωνία τῆς Ἀρχαίας Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1934, 5 -23· C. B. Welles, "New Texts from the Chancery of Philip V of Macedonia and the Problem of the Diagramma", *AJA* 42, 1938, 249 - 51· M. Holleaux, *Études d'épigraphie et d'histoire grecques*, Παρίσι 1938, τόμ. I, 261-70· H. Bengston, *Die Strategie in der hellenistischen Zeit*, Μόναχο 1937-1952, τόμ. II, 326, ἀρ. 3· M. Rostovtzeff, *Social and Economical History of the Hellenistic World*, Ὁξφόρδη 1957 2, τόμ. I, 440 καὶ τόμ. III, 1429, ἀρ. 241· A. Heuss, *Stadt und Herrscher des Hellenismus*, Aalen 1963², 286· J. Touloumakos, "Δικασταί=Judices?", *Historia* 18, 1968, 407-21 καὶ τελευταία B. Hatzopoulos, *Macedonian Institutions under the Kings* (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 22), Ἀθήνα 1996 τόμ. I, 377-80 καὶ *Institutions* II 39-40, ἀρ. 15, πίν. XX.

27. Βλ. Πελεκίδης, ὅ.π. 17 καὶ Hatzopoulos, *Institutions* II 67-8, ἀρ. 50, πίν. XLVIII.

28. Π. Νιγδελῆς - Κ. Σισμανίδης, "Δύο ἀντίγραφα ἑνὸς ἐπιστρατευτικοῦ διαγράμματος τοῦ Φιλίππου Ε' (οἱ ἐπιγραφές ἀρ. 6660 Μουσ. Θεσσαλονίκης καὶ 207 συλλογῆς Ποτίδαιας)", *Ἀρχαία Μακεδονία VI* (ὑπὸ ἐκτύπωση).

29. Οἱ βασιλικοὶ δικασταί θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἓνα δευτεροβάθμιο δικαστικὸ ὄργανο, ὀρισμένο ἀπὸ τὸ βασιλιά, ποὺ μεταξύ τῶν καθηκόντων τους θὰ ἦταν καὶ ἡ ἐκδίκαση ἀποφάσεων τοπικῶν δικαστῶν (δικαστῶν τῶν μακεδονικῶν πόλεων), ὅπως λ.χ. ἀποφάσεων σχετικῶν μὲ δικαιοπραξίες ἀγοραπωλησιῶν, οἱ ὁποῖες δὲν εἶχαν γίνε ἀποδεκτές ἀπὸ τοὺς συμβαλλομένους. Ἡ προσφυγὴ στὸ ὄργανο αὐτὸ στὴν περίπτωση τῆς πρώτης ὠνῆς τῆς νέας ἐπιγραφῆς, ποὺ πιθανότατα ὀφειλόταν σὲ κληρονομικὲς διαφορὲς, σχετιζόταν καὶ μὲ τὸ *ἐπώνιον*, τὸ γνωστὸ τέλος ποὺ καταβαλλόταν στὸ βασιλικὸ θησαυροφυλάκιο.

30. Πέτσας, Ὠναί Ἡμαθίας, 13, 23.

31. Γιὰ τὸ θέμα, βλ. Γιούνη, Ὠναί, 46 κέξ, ὅπου ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

οί *μάρτυρες* διακρίνονται σε δύο κατηγορίες με τούς χαρακτηρισμούς *μάρτυρες δικαστῶν* και στους *μάρτυρες ἐναντία δικαστῶν*. Ὑποστηρίχθηκε ὅτι οἱ μάρτυρες τῆς πρώτης κατηγορίας ἦταν περιβεβλημένοι με κάποια ἀρχή, ἐνῶ τῆς δεύτερης ἦταν ἀπλοί ἰδιῶτες. Ἐπίσης, θεωρήθηκε ὅτι, ἂν οἱ *μάρτυρες δικαστῶν* εἶχαν ἀρμοδιότητες ἀντίστοιχες με αὐτὲς τῶν *βασιλικῶν δικαστῶν* στὴν Δούρα-Εὐρωπὸ (1ος μ.Χ. αἰ.), τότε σημαίνει ὅτι ἦταν ἄρχοντες, τοπικοὶ ἀντιπρόσωποι τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, ποὺ μεταξὺ τῶν καθηκόντων τους ἦταν καὶ αὐτὸ τῆς παράστασης ὡς μαρτύρων κατὰ τὴ σύναψη ἀγοραπωλησιῶν³².

Ἐντύπωση προξενεῖ ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν μαρτύρων (*μάρτυρες τούτων*) στὴν πρώτη ὠνὴ εἶναι ὀκτώ, ἐνῶ στὴ δεύτερη ἔξι (ἀπλῶς *μάρτυρες*). Τὰ προβλήματα ποὺ συνδέονται τόσο με τὴ χρήση τῶν χαρακτηρισμῶν αὐτῶν, ὅσο καὶ με τὸ διαφορετικὸ ἀριθμὸ μαρτύρων δὲ μποροῦν νὰ ἐξεταστοῦν ἐκτενῶς ἐδῶ. Τὸ ὅτι ὁμως ὑπάρχουν ὀκτὼ μάρτυρες στὴν πρώτη ὠνὴ ἴσως οφείλεται στὴν ἰδιαιτερότητα τῆς δικαιοπραξίας, ποὺ ἐγινε ὕστερα ἀπὸ δίκη.

ΤΙΜΗ. Τὸ ἀντίτιμο ποὺ καταβάλλεται ἀπὸ τούς ἀγοραστὲς στὶς δύο ὠνὲς γιὰ τὶς ἀμπέλους ἀναφέρεται ὀλογράφως. Στὴν πρώτη καθορίζεται στους σαράντα στατήρες καὶ στὴ δεύτερη στους σαράντα πέντε. Με βάση τὴν ἀξία μπορεῖ νὰ γίνῃ προσπάθεια ὑπολογισμοῦ τῆς ἔκτασης τοῦ ἀμπελιοῦ. Στὴν Ἀμφίπολη καὶ στὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. ἀμπέλι ἔκτασης ἔξι πλέθρων (ἓνα πλέθρον = 867 τ.μ.), δηλαδὴ γύρω στὰ πεντέμισι στρέμματα, πωλήθηκε ἀντὶ 320 δραχμῶν³³ (=26, 67 στατήρες, με ἀξία στατήρα στὰ χρόνια τοῦ Φιλίππου Β΄ 12 δραχμῆς). Οἱ τιμὲς τοῦ ἀμπελιοῦ τῶν ὠνῶν τοῦ Ἀσβεσταριοῦ (40 καὶ 45 στατήρες= 400 καὶ 450 δραχμῆς ἀντίστοιχα, με ἀξία στατήρα μετὰ τὸν Ἀλέξανδρο Γ΄ 10 δραχμῆς) δείχνουν ὅτι ἡ ἔκτασή του, θὰ ἦταν προφανῶς μεγαλύτερη ἀπ' αὐτὴν τῆς Ἀμφίπολης, ἂν ληφθεῖ ὑπόψιν βέβαια ἡ χρονικὴ διαφορὰ καὶ ὁ πληθωρισμὸς τῆς ἐποχῆς.

ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ. Ἡ προσφορὰ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ἀσβεσταριοῦ στὸν τομέα τῆς μακεδονικῆς ὀνομαστικῆς εἶναι σημαντικὴ, καθὼς σ' αὐτὴν μαρτυροῦνται εἴκοσι κύρια ὀνόματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἓνα εἶναι πατρωνυμικό, ἐνῶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μᾶς ἔχει σωθεῖ ἢ κατάληξη *-τας*. Ἀπὸ τὰ ὀνόματα αὐτὰ, ὀκτὼ παραδίδονται γιὰ πρώτη φορὰ (πρόκειται γιὰ τὰ ὀνόματα *Βουκάρτας*, *Βρυκκαῖος*,

32. Γιούνη, Ὠναί, 48, C. B. Welles, *The Excavations at Dura - Europos, Final Report V*, I, New Haven 1944, 98 κέξ.

33. Hatzopoulos, *Amphipolis*, 33 κέξ.

Ἐκάγαρχος, Ἐράκτωρ, Εὐρείας, Ἔρμος, Λεωχάρης καὶ Σοσσίπτας), ἐφτὰ ἀναφέρονται στίς ἐπιγραφικὲς κυρίως μαρτυρίες σπάνια (πρόκειται γιὰ τὰ ὀνόματα Ἀνδρίσκοσ, Ἄρμενος, Ἀρτίνας, Βάλακρος, Ὀλώιχος, Πολύαινος καὶ Χιωνίδης), ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα ἔξι (δηλαδὴ τὰ ὀνόματα Ἀντίγονος, Μένανδρος, Νικάνωρ, Νικόλαος, Φίλαγρος καὶ Φίλιππος) εἶναι γνωστὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα, ποὺ ἐπιχωριάζουν στὴ Μακεδονία. Ἀξίζει νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι οἱ ταγοὶ φέρουν τὰ (ἐν μέρει σπάνια) ὀνόματα: Ἐκάγαρχος, Ἐράκτωρ, Μένανδρος, Ὀλώιχος καὶ Κερτίμμας. Στὴν τάξη τῶν γεωργῶν ἀνήκουν Μακεδόνες μὲ ὀνόματα ὅπως Ἀττίνας, Βουκάρτας, Βρυκκαῖος, Φίλαγρος, Φίλιππος κλπ.³⁴ Κανένα ὄνομα τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ταυτίζεται μὲ κάποιο γνωστὸ στίς πηγὲς Μακεδόνα τῆς ἐποχῆς τῶν τελευταίων Ἀντιγονιδῶν.

Ἀνδρίσκοσ. Τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ σπάνια στὴ Μακεδονία³⁵.

Ἀντίγονος. Πρόκειται γιὰ ὄνομα ἰδιαίτερα διαδεδομένο μεταξὺ τῶν Μακεδόνων³⁶ ποὺ φέρουν ἱστορικὰ πρόσωπα καὶ μαρτυρεῖται ἐπιγραφικὰ ἤδη ἀπὸ

34. Στίς ὠνές τῆς Μιέζας (Πέτσας, Ὠναὶ Ἡμαθίας, 1 κέξ.) μαρτυροῦνται γεωργοὶ μὲ τὰ ὀνόματα Ἀττίνας, Φίλαγρος, Νικάνωρ καὶ Φίλιππος, μὲ τὰ ὅποια ἀπαντοῦν στὴν ἐπιγραφή μὲ τίς ὠνές τοῦ Ἀσβεσταριοῦ.

35. Ἡ ἀρχαιότερη ἐπιγραφικὴ μαρτυρία τοῦ ὀνόματος εἶναι ἀπὸ τὴν Πέλλα [4ος π.Χ. αἰ. βλ. J. M. Cormack, *Inscriptions from Pella, Edessa and Beroea*, *APF* 22 - 3 (1973 - 4) 203 κέξ.]. Μαρτυρεῖται ἐπίσης στὴν Ἀμφίπολη (μέσα τοῦ 3ου αἰ. π.Χ., Hatzopoulos, *Ampipolis*, 49 κέξ.) καὶ στὴ Βάττυνα τῆς Ὀρεστίδος [Α. Ριζάκης - Ι. Τουράτσουλου, Ἐπιγραφαὶ Ἄνω Μακεδονίας, Ἀθήνα 1985, τόμ. Ι (ἐφεξῆς: *EAM*) 168 κέξ. ἀρ. 186]. Γνωστότερος ἀπὸ τίς ἱστορικὲς πηγὲς εἶναι ὁ Ἀνδρίσκοσ (Ψευδο-Φίλιππος), ποὺ ἔγινε βασιλιάς τῶν Μακεδόνων τὸ 149 π.Χ. καὶ πολέμησε ἐναντίον τῶν Ρωμαίων (βλ. H. Helliesen, *Andriscus and the revolt of the Macedonians 149-148 B.C.*, (διδ. διατρ.) *Wisconsin* 1968 καὶ τοῦ ἰδίου μὲ τὸν ἴδιο τίτλο στὴν Ἀρχαία Μακεδονία IV, Θεσσαλονίκη 1986, 307-14).

36. Μαρτυρεῖται στὴν Ἀλμωπία (βλ. Ἀν. Χρυσοστόμου, *Ἀρχαία Ἀλμωπία* Θεσσαλονίκη 1994, 82, εἰκ. 37), στὴ Βεργίνα [Χρ. Σαασιόγλου - Παλιαδέλη, *Τὰ ἐπιτάφια μνημεῖα ἀπὸ τὴν Μεγάλὴ Τούμπα τῆς Βεργίνας*, Θεσσαλονίκη 1984 (ἐφεξῆς: *Ἐπιτάφια μνημεῖα*), 271], στὴ Βέροια [Α. Tataki, *Ancient Beroea. Prosopography and Society* (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 8), Ἀθήνα 1988 (ἐφεξῆς: *PB*) 109-11, ἀρ. 189-201, 346 καὶ Β. Ἀλλαμανῆ-Σουρῆ, "Ἀπόλλωνι, Ἀσκληπιῶ, Ὑγεία. Ἐπιγραφικὴ μαρτυρία γιὰ τὸ Ἀσκληπιεῖο Βέροιας", *ΑΔ* 39 (1984) Μελέτες, (ἐφεξῆς: Ἀσκληπιεῖο Βέροιας) 96, 98], στὸ Αἰγίνιον (*SEG* 38, 1988, 630), στὴν Πύδνα (*SEG* 38, 1988, 612), στὴ Μόρφυλο (Hatzopoulos-Loukopoulos, *Morylos*, 68), στὰ Καλίνδοια [M. Hatzopoulos-L. Loukopoulos, *Recherches sur les marches orientales des Téménides (Anthémonte - Kalindoia)*, Ἀθήνα 1996 τόμ. II (ἐφεξῆς: *Recherches II*), 222]. Γιὰ τὴ διάδοσή του στὴν Ἄνω Μακεδονία βλ. *EAM* σ. 206-7 (17 φορές). Τὸ ὄνομα εἶναι γνωστὸ ἐπίσης στὴν Πέλλα (βλ. Δ. Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου, *Πέλλα I. Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις καὶ μαρτυραὶ*, Ἀθήνα 1971) 71-2, Μ. Σιγανίδου, *ΑΔ* 29 (1973-74), Β3, 713, ἀρ. 5 καὶ Π. Χρυσοστόμου, "Νέες ἐπιγραφές ἀπὸ τὴν Πέλλα καὶ τὴν περιοχὴ τῆς", *Τμηματικὸς τόμος γιὰ τὴ Μαρία Σιγανίδου* (ὑπὸ ἐκδοσῆ) (ἐφεξῆς: Νέες ἐπιγραφές Πέλλας)].

τόν 4ο αἰ. π.Χ. Τὸ ἀνθρωπωνύμιο κατὰ τὰ ἑλληνιστικά χρόνια διαδόθηκε εὐρύτατα σὲ πολλές περιοχὲς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου.

Ἄρμενος. Τὸ ὄνομα μαρτυρεῖται δύο φορές στὴ Μακεδονία³⁷. Παράγεται ἀπὸ τὸ *ἄρμενος*, *ἀρμένη* τοῦ ρήματος *ἀραρίσκω*³⁸.

Ἀττίνας. Τὸ ἀνθρωπωνύμιο αὐτό, πού ἀπαντᾷ τρεῖς φορές στὴν ἐπιγραφή μας, ἐπιχωριάζει στὴ Μακεδονία³⁹ καὶ στὴ Θεσσαλία, ὅπως ἐπίσης καὶ σὲ περιοχὲς ὅπου ἐγκαταστάθηκαν Μακεδόνες⁴⁰.

Βάλακρος. Γνωστὸ χαρακτηριστικὸ μακεδονικὸ ὄνομα⁴¹. Μαρτυρεῖται ἐπιγραφικὰ δύο φορές στὴ Βέροια⁴², ἐνῶ ἀπαντᾷ καὶ στὴν Αἴγυπτο⁴³.

Βουκάρτας. Σύνθετο μακεδονικὸ ἀνθρωπωνύμιο, νέο στὴ μακεδονικὴ προσωπογραφία⁴⁴. Ἡ ρίζα *κάρ* (=κεφαλὴ) τοῦ δευτέρου συνθετικοῦ⁴⁵ δείχνει τὴ

37. Στὴ Βέροια [V. Allamani-Souri -E. Voutiras, "New Documents from the Sanctuary of Herakles Kynagidas at Beroia", *Ἐπιγραφές τῆς Μακεδονίας, Γ' Διεθνὲς Συμπόσιο γιὰ τὴ Μακεδονία (Θεσσαλονίκη 8 - 12 Δεκεμβρίου 1993)*, Θεσσαλονίκη 1996 (ἔφεξης: New Documents from Beroia), 14 στ. 15, 23, πρβλ. M. B. Hatzopoulos, *Bull. épigr.* 1997, 370] καὶ στὴ Γρῆμα τῆς Ἑορδαίας (EAM85-7, ἀρ. 87, Hatzopoulos, *Institutions II*, 41-2, ἀρ. 17). Γιὰ τὸν *Ἄρμενο Παμβιωτᾶδη* βλ. F. Bechtel, *Die einstämmigen männlichen Personennamen des Griechischen, die aus Spitznamen hervorgegangen sind*, Göttingen 1898, 74. Τὸ ὄνομα ἐπίσης μαρτυρεῖται στὴ Λοκρίδα (*Ἄμφισσα*, GDI 1998) στὴ Σκάρφεια (FD III, 476) καὶ στὰ Αἰγύθσθυνα (IG VII, 216, 219). Τὸ ὄνομα *Ἀρμένια* ἀναφέρεται στοὺς Γόννοις (B. Helly, *Gonnoi. II: Les inscriptions*, Ἄμστερνταμ 1973, 222). Τὴν ἀποψη περὶ καταγωγῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεσσαλοῦ ἥρωα Ἄρμενου ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ φίλου τοῦ *Γάσσου* πού ἔφερε τὸ ὄνομα *Ἀρμένιος* - *Ἄρμένιος* διατυπώνει ὁ M. B. Sakellariou, "Infiltrations balkaniques dans la peninsule helladique à l'HR III C" *Ποικίλα*, (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 10), Ἀθήνα 1990, 121.

38. *LSJ* 9λ. *ἄρμενος*.

39. Στὴ Βέροια (Tataki, *PB*, 120, 346), στὴ Μιέζα (Πέτσας, Ὠναὶ Ἡμαθίας, 17-18, I B, στ. 11) καὶ στὴ Λητὴ [M. Δήμιτσας, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγόμενοις καὶ ἐν μνημείοις σοῦζομένοις, Ἀθήνα 1896 (ἔφεξης: *Δήμιτσας*), ἀρ. 677 = *SEG* 29, 1979, 608, στ. 8].

40. I. Russu, "Macedonica. Osservazioni sulla lingua e l'etnografia degli antichi Macedoni" *ED* 8 (1938) 174· Πέτσας, Ὠναὶ Ἡμαθίας, 17-18· Tataki, *PB* 346, σμ. 119 καὶ *LGPNI*, 79, II 79.

41. Tataki, *PB* 132-3, 346, σμ. 120-1.

42. *Πάνταυ[χος Βαλάκ]ρου* (Ἄλλαμανῆ - Σουρῆ, Ἀσκληπιεῖο Βέροιας, 228· πρβλ. Hatzopoulos, *Institutions II*, ἀρ. 82). *Βάλακρος Λαμῆδονος* (Allamani-Souri-Voutiras, New Documents from Beroia, 15).

43. M. Launey, *Recherches sur les armées hellénistiques*, Παρίσι 1987 2 (ἔφεξης: *Armées hellénistiques*), τόμ. II, 1159, 1174.

44. Ὄνομα *Σωκάρτης* μαρτυρεῖται στὴν Κρήτη (Launey, *Armées hellénistiques*, τόμ. II, 1166). Τὸ ὄνομα *Χάρτας* εἶναι γνωστὸ στὴ Μακεδονία (Tataki, *PB* 331, 341, 349, σμ. 143), ὅπως καὶ τὸ *Μεγάρτας* (EAM ἀρ. 168 κέξ., ἀρ. 186), πού ἀναφέρεται καὶ ἄλλοιῦ [γιὰ παράδειγμα ἀπὸ τοὺς Δελφοὺς βλ. K. Bringmann - H. von Steuben, *Schenkungen hellenistischer Herrscher an griechische Städte und Heiligtümer*, Βερολίνο 1995, τόμ. I, 158-

σχέση του μὲ τὸ γνωστὸ Βουκεράλας.

Βρυκκαῖος. Τὸ ὄνομα, ποὺ ἀπαντᾷ ἐδῶ γιὰ πρώτη φορά⁴⁶, παράγεται προφανῶς ἀπὸ τὸ ρῆμα *βρύκω - βρύχω*⁴⁷. Τὸ *Βρύχων* μαρτυρεῖται ὡς ἀνθρωπωνύμιο στὴ Σάμο, στὴν Κόρινθο καὶ ἄλλου⁴⁸, ἐνῶ ὡς ποταμωνύμιο ἀπαντᾷ στὴ Μαγνησία καὶ στὴν Παλλήνη⁴⁹. Σημειώνεται ἀκόμα ὅτι *Βρύκος* ὀνομαζόταν δήμος τῆς Καρπάθου καὶ οἱ κάτοικοί του *Βρυκούντιοι*⁵⁰.

Ἐκάγαρχος. Ἕνας ἀπὸ τοὺς πέντε ταγούς. Σύνθετο ἀνθρωπωνύμιο, ποὺ γίνεται γιὰ πρώτη φορά γνωστὸ. Ἀπὸ τὸ *ἐκάς*⁵¹ καὶ τὸ *ἀρχός* (=ἀρχηγός) τοῦ ρήματος *ἄρχω*.

Ἐράκτωρ. Ἕνας ἀπὸ τοὺς πέντε ταγούς. Σύνθετο ἀνθρωπωνύμιο, νέο στὴ μακεδονικὴ προσωπογραφία, παραγόμενο ἀπὸ τὸ ἐπιτατικὸ μόριο *ἐρι-* καὶ τὴν λέξη *ἄκτωρ* (= ὀδηγός, ἀρχηγός)⁵². Τὸ *Ἄκτωρ* εἶναι γνωστὸ καὶ ὡς μυθικὸ ὄνομα⁵³.

Ἐρμος. Στὴ Μακεδονία ὑπάρχουν πολλὰ παρεμφερεῖ θεοφόρα ὀνόματα⁵⁴,

9]. Ὄνόματα μὲ τὸ πρῶτο συνθετικὸ ὑπάρχουν στὴ Μακεδονία, ὅπως γιὰ παράδειγμα τὸ *Βουτύχος* (EAM 58-9, ἀρ. 47), ἀλλὰ καὶ στὴν περραιβικὴ Τριπολι, ὅπως τὸ *Βουίπλαγος* (Lucas, *Vallée de Titarèse*, 44 κέξ.).

45. A. J. van Windekens, *Dictionnaire Étymologique Complémentaire de la langue grecque. Nouvelles contributions à l'interprétation historique et comparée du vocabulaire*, Λουβαῖνη 1986, 114, λ. *κάρταλλος*.

46. Γιὰ τὸ ἀνθρωπωνύμιο καὶ ποταμωνύμιο *Βρύχων*, βλ. A. Avagianou, "Hermes Βρυχάλειος Ἐριούνιος at Pharsalus" *Κέρονος* 10, 1997, 208-9, σημ. 12-14.

47. *LSJ* 9, λ. *βρύκω-βρύχω* (τρώγοντας κἀνω πολὺ κρότο, τρώγω λαίμαργα, τρίζοντας τα δόντια). Γιὰ τὸ θέμα βλ. P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque, Histoire de mots*, Παρίσι 1968-80 (ἐφεξῆς: *Dictionnaire étymologique*), 198-9, λ. *βρύκω*. Ἄλλα ὀνόματα ποὺ δείχνουν θόρυβο εἶναι τὰ Ἄζαῖος, Ἀρραβαῖος, Βόμβιχος, Βόμβος, Βόμβυλος, Βρομαῖος, Βρόντος, Ἐκαταῖος, Κυρθαῖος, Κέλαδος, Κάναχος, Ρόνγκος, Ρόθος [βλ. Bechtel, ὀ.π. (σημ. 37), 46 καὶ *Bull. épigr.* 1982, 239]. Ὄνόματα σὲ *-αῖος* εἶναι γνωστὰ στὴ Μακεδονία καὶ στὴ Θεσσαλία, ὅπως π.χ. Ἀδαῖος, Ἀνταῖος, Ἀγοραῖος, Ἀλκαῖος, Ἀργαῖος, Ἀρραβαῖος, Ἀρριδαῖος, Βιαῖος, Βαρναῖος, Γενναῖος, Δαμναῖος, Ἐρρεβαῖος, Εὐφραῖος, Κυρθαῖος, Μουσαῖος, Λιμναῖος, Πετραῖος, Πεισαῖος, Πολεμναῖος κτλ.

48. Σάμος (LGPNI, 105). Πλάταια (SEG 34, 1984, 280). Ἄλλου (SEG 31, 1981, 731). Γιὰ ἓναν *Βρυχωνίδα*, πρόξενο τῶν Λουσεατῶν βλ. *IG V*, 2, 387.

49. Μαγνησία (F. Staehlin, *Das hellenische Thessalien*, Στουτγάρδη 1924 [ἀν. 1967], 44-5). Παλλήνη (Ἡσύχιος, λ. *Βρύχων*).

50. LGPNI, 367 πρὸ βλ. S.L. Ager, *Interstate Arbitrations in the Greek World 337 - 90 B.C.*, Καλιφόρνια 1996, 150 κέξ.

51. Chantraine, 328, Ἡσύχιος, λ. *βεκάς· μακράν*.

52. Van Windekens, ὀ.π. (σημ. 45), 79-80· *LSJ* 9, λ. *ἄκτωρ*.

53. Βλ. *REI*, I (1894), 1216-17, λ. Ἄκτωρ. *LIMC* I, I (1981), 472-76, λ. Ἄκτωρ-Ἄκτοριονε (R. Hampe). Ὄνομα *Ἐκτωρ* μαρτυρεῖται σὲ ὠνὴ τῆς Μιέζας (Πέτσας, Ὠναὶ Ἡμαθίας, 5-7). Γιὰ τὸ ὄνομα Πολύκτωρ βλ. *SEG* 30, 1980, 808.

54. Γιὰ παράδειγμα τὸ *Ἐρμόφιλος* εἶναι γνωστὸ στὴ Βέροια (Tatakī, *PB*, ἀρ. 564). τὸ

ἀλλά τὸ ἀνθρωπωνύμιο αὐτὸ μὲ τὴ συγκεκριμένη μορφή, ἀπὸ ὅσο γνωρίζω, παρουσιάζεται γιὰ πρώτη φορά ἐδῶ, ἐνῶ ὡς ὑδρωνύμιο εἶναι γνωστὸ στὴ Μικρὰ Ἀσία⁵⁵ καὶ στὴν Ἀττικὴ⁵⁶.

Εὐρείας. Τὸ ὄνομα μὲ αὐτὴ τὴ γραφὴ ἀπαντᾷ γιὰ πρώτη φορά στὴ Μακεδονία. Εἶναι ὅμως συχνὸ στὸ Πύθιον⁵⁷ τῆς Περραιβίας, ποὺ ἀνήκε στὴ Μακεδονία. Ἄλλες γραφές τοῦ ὀνόματος (*Εὐρέας* καὶ *Εὐρύας*) δὲν εἶναι ἄγνωστες στὴ Μακεδονία ἢ ἄλλοῦ⁵⁸.

Κερίμματος. Σπάνιο ἀνθρωπωνύμιο⁵⁹ ποὺ τὸ φέρουν δύο Μακεδόνες στὴ Βέροια⁶⁰, ἓνας στὴ Θεσσαλονίκη⁶¹, τρεῖς στὰ Καλίνδεια⁶², ἓνας στὴν Ὀρεσίδα⁶³, καθὼς καὶ ἓνας Ἀμφιπολίτης στὴν πτολεμαϊκὴ Αἴγυπτο.⁶⁴

Λεωχάρης. Τὸ ὄνομα ἐμφανίζεται, ἀπὸ ὅσο γνωρίζω, ἐπίσης γιὰ πρώτη φορά σὲ ἐπιγραφή τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ αὐτὸ ὀφείλεται πιθανότατα σὲ σύμπτωση τῆς ἐπιγραφικῆς παράδοσης, καθὼς τὸ ὄνομα εἶναι συνηθέστατο στὸν ἑλληνικὸ κόσμ⁶⁵.

Ἐρμόλαος στὴ Λητὴ (*Δήμιτσας*, ἀρ. 678). Τὸ *Ἐρμων* μαρτυρεῖται στὴ Βέροια (Allamani-Souri-Voutiras, New Documents from Beroea, 14) στὴ Θεσσαλονίκη (*Δήμιτσας*, 596 καὶ *IG X*, 2, 1, 286), στὶς Αἰγές (Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Ἐπιτάφια μνημεῖα*, 135 κέξ., πίν. 35, 274, ἀρ. 23) καὶ στὴν Αἴγυπτο (βλ. *Pros. Ptol.* II, 2785· *IV8806*· *VI*, 17186). Τὸ *Ἐρμοίτας* στὴ Βέροια (Allamani-Souri-Voutiras, New Documents from Beroea, 13 κέξ.) καὶ στὴν Ἀμφιπολὴ (*Δήμιτσας*, 886 = *SEG*, 19, 1969, 580). Τὰ ὀνόματα *Ἐρμῆς*, *Ἐρμᾶς*, *Ἐρμαῖος*, *Ἐρμαδίων*, *Ἐρμηόνη*-*Ἐρμόνη* ἀναφέρονται ἐπίσης στὴ Βέροια (Tataki, *PB*, ἀρ. 450 κέξ.)

55. *Bull. épigr.* 1969, 572, *LIMCV*, 1 (1990), 390-91, σ. 521. λ. *Ἐρμος* (H.A. Cahn).

56. *Bull. épigr.* 1968, 428.

57. Lucas, *Vallée de Titarèse*, 335, ἀρ. 2A, στ. 17-344, ἀρ. 2D, στ. 19-20· 348, ἀρ. 2E, στ. 14-15.

58. Τὸ *Εὐρέας* εἶναι γνωστὸ στὴ Μακεδονία (*Bull. épigr.* 1971, 402), τὸ *Εὐρύας* στὴ Μαντίνεια (*Bull. épigr.* 1969, 263).

59. Γιὰ τὸ ὄνομα στὶς γραμματειακὲς πηγές βλ. H. Herve, *Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage*, Μόναχο 1926, τόμ. I (ἐφεξῆς: *Das Alexanderreich*), ἀρ. 514. Γενικὰ γιὰ τὸ ὄνομα βλ. L. Robert, "Les inscriptions de Thessalonique", *RPh* 48, 1974, 244-45· *Bull. épigr.* 1978, 295· O. Masson, "Deux noms doriens chez Callimaque", *RPh* 50, 1976, 30-1 Hatzopoulos-Loukopoulou, *Recherches II*, 27-1.

60. Tataki, *PB*, 190, ἀρ. 684-5 καὶ 362, σμ. 241.

61. *IG X*, 2, 1, 68, στ. 35.

62. Hatzopoulos-Loukopoulou, *Recherches II*, 270-1.

63. *EAM*, ἀρ. 191, πρβλ. Hatzopoulos-Loukopoulou, *Recherches II*, 271, σμ. 1.

64. O. Masson, ὀ.π. (σμ. 59), 31.

65. Ἐνα ὄνομα μὲ τὸ ἴδιο πρῶτο συνθετικὸ ποὺ ἀπαντᾷ ἐπίσης στὴ Μακεδονία εἶναι τὸ Λεώκριτος: Hatzopoulos-Loukopoulou, *Recherches II*, 280-1.

Μένανδρος. Ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς πέντε ταγοὺς τῆς δευτέρας ὠνῆς. Πρόκειται γιὰ κοινὸ ἑλληνικὸ ὄνομα ἰδιαίτερα δημοφιλὲς στὴ Μακεδονία κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ, πού φέρουν ἱστορικὲς προσωπικότητες τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ καὶ μέλη τῆς ἀριστοκρατίας μακεδονικῶν πόλεων⁶⁶.

Νικόλαος. Τὸ ὄνομα εἶναι συνηθισμένο στὸν ἑλληνικὸ κόσμο (γιὰ παράδειγμα στὴ Λοκρίδα, τὴν Αἰτωλία, στὴν Ἡπειρο, στὴ Θεσσαλία, στὴν Κῶ κλπ.). Στὴ Μακεδονία ἐπιχωριάζει ἰδιαίτερα στὴν περιοχὴ τῆς Ὁρεστίδας⁶⁷. Σύμφωνα μὲ τις γραμματειακὲς πηγὲς τὸ ὄνομα φέρουν διάφοροι Μακεδόνες ἤδη ἀπὸ τις ἀρχὲς τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.⁶⁸.

Νικάνωρ. Ὁ βεβαιωτὴς στὴ δευτέρη ὠνή. Τὸ ὄνομα ἐπιχωριάζει στὴ Μακεδονία⁶⁹ ἀλλὰ καὶ στὸ Πύθιον τῆς περραιβικῆς Τρίπολης⁷⁰.

Ὀλώιχος. Τὸ σπάνιο αὐτὸ ἀνθρωπωνύμιο ἐμφανίζεται στὴ Μόρφυλο⁷¹ καὶ στὴν Ἄργιλο (= Ἀμφίπολη)⁷². Στὸ ψήφισμα τῆς Μορρούλου γιὰ τὸν Παράμονο Σαμαγόρου, ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἄρχοντες τῆς πόλης ὀνομάζεται Μένανδρος

66. Berve, *Das Alexanderreich*, 322, 501, 824. Γιὰ τὸν Μένανδρο Χαριεκλέους (:), ἕναν ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐπιφανεῖς ἀξιωματοῦχοι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Ἀντιγόνου βλ. P. A. Billows, *Antigonos the One-Eyed and the Creation of the Hellenistic State*, Μπέοκλεϋ 1990, 59, 62-3, 77, 85, 239, 249 καὶ 402-3 (εἰδικὰ γιὰ τὴν καριέρα του). Γιὰ τὸ ὄνομα στὶς Αἰγὲς καὶ ἄλλοι βλ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Ἐπιτάφια μνημεῖα* 281, ἀρ. 53. Στὴ Βέροια καὶ ἄλλοι βλ. Tatakī, *PB*, 226-27, 336, σημ. 970-71). Τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ ἐπίσης στὴν Ἔδεσσα [A. Tatakī, *Macedonian Edessa, Prosopography and Onomasticon* (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 18), Ἀθήνα 1994 (ἐφεξῆς *PE*), 41, ἀρ. 92· 58-9, ἀρ. 207· 10, ἀρ. 80, 82], στὴ Θεσσαλονίκη (*IGX*, 2, 1, 1028), στὴ Μόρφυλο (Hatzopoulos-Loukopolou, *Morrylos*, 23, σημ. 5), στὰ Καλίνδοια (M. B. Hatzopoulos - L. D. Loukopolou, *Recherches sur les marches des Temenides* (*Anthemónite - Kalindoia*), Ἀθήνα 1992, τόμ. I, 87 κέξ., στ. 6-7, 34, 45, 51· 90-91, στ. 11-12· 91 κ.έ., στ. 39· 111 κέξ., στ. 17-19, 29) καὶ Ἄνω Μακεδονία (*EAM*, 59γ, 99, 102, 127).

67. Ὁρεστίδα (*EAM*, πίν. στίς σ. 214-5). Βέροια καὶ ἄλλοι (Tatakī, *PB*, 336, σημ. 33, Ἀλλαμανῆ-Σουρῆ, Ἀσκληπιεῖο Βέροιας 90, 94·Launey, *Armées hellénistiques* II, 1131, 1136, 1236).

68. Berve, *Das Alexanderreich*, 60-604.

69. Βέροια καὶ ἄλλοι (Tatakī, *PB*, 347-8. Ἀλλαμανῆ-Σουρῆ, Ἀσκληπιεῖο Βέροιας 93). Ἔδεσσα (Tatakī, *PE*, 61, ἀρ. 223. Καλίνδοια [Hatzopoulos-Loukopolou, ὄ.π. (σημ. 66), 87 κέξ. K 9, στ. 61· K 12, στ. 17· 110 κέξ., ἀρ. 31, στ. 15, στ. 33-4]. Στενά Παιονίας (V. Bozinovska - Kalpakcki, *ŽA* 44, 1994, 175-9, πρβλ. M. B. Hatzopoulos, *Bull. épigr.* 1997, 416).

70. Lucas, *Vallée de Titarèse*, 525.

71. Hatzopoulos-Loukopolou, *Morrylos*, 17, 23, σημ. 6.

72. Ἐνας Ὀλώιχος, γιὸς τοῦ Ἀμύντα μαρτυρεῖται σὲ ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν Ἄργιλο (Ἀμφίπολη), πού χρονολογεῖται στὸ α΄ μισὸ τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. βλ. D. Hereward, "Inscriptions from Amorgos, Hagios Eustratios and Thrace", *Palaeologia* 14 (1968) 139-40, ἀρ. 4, πρβλ. L. Robert, ὄ.π. [σημ. 59], 193, ἀρ. 4 καὶ *Bull. épigr.* 1696. 372. Γιὰ τὸ ὄνομα στὰ ρωμαϊκὰ χρόνια βλ. *Bull. épigr.* 1677, 279.

Ἰολαίχου⁷³, ἐνῶ στὸ ψήφισμα τῆς Θεσσαλονίκης γιὰ τὸν Ἰαδμητο Βόκρου⁷⁴ ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς πέντε δικαστὲς ὀνομάζεται ἐπίσης Μένανδρος. Στὴ Μακεδονία ὁ μῆνας Λάιος ἢ Ἰολαίος⁷⁵ μᾶλλον σχετίζεται μὲ τὶς λατρεῖες τοῦ Διὸς Ἰομολαίου-Ἰομολάου καὶ τῆς Δῆμητρας Ἰομολαίας-Ἰομολάως⁷⁶, στὴ Βοιωτία καὶ στὴν Αἰτωλία. Ἰομολαίος σημαίνει ὁμόβουλος. Στὴ Θήβα μαρτυρεῖται συχνὰ τὸ ὄνομα Ἰομολαίχος⁷⁷ ἐνῶ στὴ Μακεδονία μὲ ἀπλολογία τὸ Ἰολαίχος.

Πολύαινος. Ὄνομα μὲ πανελλήνια διάδοση⁷⁸ ποὺ φέρουν διάφοροι Μακεδόνες⁷⁹.

Σοσίππας. Ἄν εἶναι σωστὴ ἢ ἀνάγνωση καὶ δὲν πρόκειται γιὰ λάθος τοῦ χαρακτήρα (ἀντὶ Σωσίππας), τότε ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ ἓνα ἀνθρωπωνύμο ποὺ ἀπαντᾷ γιὰ πρώτη φορὰ τουλάχιστον στὴ Μακεδονία⁸⁰.

Φίλαγρος. Τὸ σύνθετο αὐτὸ ἀνθρωπωνύμο ἀναφέρεται τρεῖς φορές στὴν ἐπιγραφή. Ὄνομα μὲ πανελλήνια διάδοση⁸¹, ποὺ ἐπιχωριάζει καὶ στὴ Μακεδονία⁸².

73. Hatzopoulos-Loukopoulou, *Morrylos*, 17. κέξ.

74. Hatzopoulos, *Institutions II*, 67-8, ἀρ. 50, πίν. XLVIII.

75. Kalleris, *Anciens Macédoniens*, 568-9. Γιὰ τὴ γραφὴ Ἰολαίος βλ. Hatzopoulos, *Institutions II*, ἀρ. 52 (ψήφισμα τῆς Θεσσαλονίκης, 223 π.Χ.).

76. A. B. Cook, *A Study in Ancient Religion*, Ν. Ὑόρκη 1965, τόμ. II, 2. 900-1. H. Schwabl, *Zeus, RE Suppl. Bd. XV*, Μόναχο 1978. 1468-9. Kalleris, *Anciens Macédoniens*, 568-9. Γιὰ τὴ σημασία τοῦ ὁμός- ὁμαλός- ὁμαλεῖς- ὁμαλίξω- ὁμαλίνω βλ. Chantraine, *Dictionnaire étymologique*, 799-800.

77. Στ. Ν. Κοιμανοῦδης, *Θηβαϊκὴ Προσωπογραφία*, Ἀθήνα 1979, ἀρ. 1519-34.

78. *LGPN I*, 376. II, 371.

79. Τὸ ὄνομα μαρτυρεῖται σὲ ὠνὴ τῆς Ἀμφίπολης (Hatzopoulos, *Amphipolis*, 39 κέξ., εἰκ. 10-11). Launey, *Armée hellénistiques*, II, 1168, 1256. Πολύαινος ὀνομαζόταν καὶ ὁ γνωστός Μακεδόνας συγγραφεὺς τῶν Στρατηγημάτων, *RE XXI*, 1432-36 λ., Πολύαινος (F. Lammert).

80. Γιὰ τὰ ὀνόματα Σωσίππας, Σωσίππος βλ. *LGPN I*, 423. Γιὰ ἓνα Σοσιανό, διοικητὴ τῆς Φοινίκης βλ. *Bull. épigr.* 1932, σ. 227.

81. Μαρτυρεῖται στὴ Θεσσαλία [Φάροσαλο, J. C. Decourt, *Inscriptions de Thessalie I, Les cités de la vallée de l'Enipeus*, Παρίσι 1995, ἀρ. 50], στὴ Χαλκίδα (*SEG 24*, 1974, 888), στὴν Ἀθήνα (*SEG 27*, 1977, 722-30, 1980, 110 καὶ 568-32, 982, 38 καὶ 420 καὶ ἀκόμη 33, 1983, 167), στὴ Σερδικὴ τῆς Θράκης (*SEG 30*, 1980, 745), στὴ Στρατονίκεια (*SEG 27*, 1977, 722).

82. Μιέζα (Πέτσας, Ὠναὶ Ἡμαθίας, I, 36, ΙΔ, στ. 28 καὶ II Η, στ. 22), Πέλλα [Χρυσοστόμου, Νέες Ἐπιγραφὲς Πέλλας (ὑπὸ ἔκδοση)], Καλίνδονια (Hatzopoulos-Loukopoulou, *Recherches II*, 318, 83), Ἀμφίπολη (*Bull. épigr.* 1990, 485). Βάττυνα Ὁρεσιτίδος (*EAM*, ἀρ. 186). Ἡράκλεια Λυγκηστίδος [Θ. Δ. Ἀξενίδης, "Ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς ἀρχαίας Θεσσαλίας", *Πλάτων* 5 (1952) 211-6, πρβλ. Δ. Κανατσούλης, *Μακεδονικὴ Προσωπογραφία*, Θεσσαλονίκη 1967, 32-3. ἀρ. 1776], Στύβερμα (*SEG 38*, 1988, 680). Ἐπίσης ἓνας [-] αγρός Ἰπποστράτου, ποὺ ἀναφέρεται σὲ ἐπιγραφή τοῦ Πυθίου (Lucas, *Vallée de*

Φίλιππος. Τὸ ὄνομα ποὺ εἶναι διαδεδομένο σὲ ὅλο τὸν ἑλληνικὸ χῶρο καὶ στὴ Δύση παραμένει ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ συχνὰ ἀνθρωπωνύμια στὴ Μακεδονία⁸³.

Χιωνίδης. Τὸ μοναδικὸ αὐτὸ πατρωνυμικὸ στὴν ἐπιγραφή εἶναι πανελλήνιο ἀνθρωπωνύμιο⁸⁴ ποὺ ἀπαντᾷ σπάνια στὴ Μακεδονία⁸⁵.

-*ΤΑΣ*. Ἀπὸ τὸ ὄνομα σώζεται μόνον ἡ κατάληξη -τας, τὴν ὁποία ἔχουν πολλὰ μακεδονικὰ ὀνόματα, ὅπως γιὰ παράδειγμα *Ἀλκέτας*, *Ἀμύντας*, *Βοιδίτας*, *Ἐακύτας*, *Ἐρμοίτας*, *Ἰππότας*, *Λαρέτας* (= *Λαγέτας*), *Μαχάτας*, *Μεγάρτας*, *Μενοίτας*, *Περ(ε,ο)λίτας*, *Τασοίτας*, *Φιλώτας*, *Χάρτας*⁸⁶.

Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΑΜΠΕΛΟΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΛΛΑΙΑ ΧΩΡΑ. Ὁ ἀρχαῖος οἰκισμὸς τῶν προϊστορικῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων τοῦ Ἀσβεσταρίου βρῖσκεται στὸ λόφο Κούλα, ποὺ περιβάλλεται ἀπὸ δύο βραχίονες ρεμάτων, οἱ ὁποῖοι κατέρχονται ἀπὸ τὸ Πάϊκο. Ὁ λόφος αὐτὸς ἔχει στὴ νότια βάση του πηγὴ νεροῦ, τὸ λεγόμενο Ἀγίασμα. Ἀπὸ τὶς ἐπιχώσεις λάκκων, τὶς ὁποῖες ἔχουν ἀνοίξει στὸν οἰκισμὸ τὰ τελευταῖα χρόνια θησαυροθῆρες, διαπιστώθηκαν στρώματα καταστροφῆς μὲ κεραμίδες λακωνικοῦ τύπου, ἀποθηκευτικά καὶ ἄλλα ἀβαθῆ ἀγγεῖα, ἄλλὰ καὶ ἀγγεῖα μελαμβραφῆ, ποὺ μποροῦν νὰ χρονολογηθοῦν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου ἕως καὶ τὰ ἑλληνιστικὰ χρόνια. Κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ καὶ τὴν παλαιοχριστιανικὴ ἐποχὴ ὁ οἰκισμὸς μετακινήθηκε στὸ πλάτωμα τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ, ὅπου ὑπάρχουν πηγές νεροῦ. Ἀπὸ τὸ ρωμαϊκὸ νεκροταφεῖο τοῦ οἰκισμοῦ αὐτοῦ προέρχεται ἡ μαρμάρινη ἐνεπίγραφη πλάκα τοῦ α΄ μισοῦ τοῦ 3ου αἰ. μ. Χ. ποὺ ἔστησαν στὸν τάφο τῆς Ἑλπίδος καὶ τοῦ Συμφόρου τὸ παιδί ἢ τὰ παιδιά τους⁸⁷. Ἡ εὐφορὴ περιοχὴ τῆς κώ-

Titarèse, 341, ἀρ. 2C, στ. 16) μᾶλλον συμπληρώνεται μὲ τὸ παραπάνω πρῶτο συνθετικὸ.

83. Στὶς ἀναφορὲς τῶν ὀνομάτων στὴν παλαιότερη βιβλιογραφία (Tatakis, *PB* 356, Ἀλλαμανῆ-Σουρῆ, Ἀσκληπιεῖο Βέροιας, 92) πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ ἄλλες [βλ. Hatzopoulos, *Amphipolis*, 34, 48· Hatzopoulos-Loukopolou, ὀ.π. (σημ. 66), 87, Κ9, στ. 55· *SEG* 38, 1988, 680, 614 (Εὐρωπός)· *SEG* 38, 1988, 666 (Πύδνα) καὶ *SEG* 38 (1988) 675, 677, 679-4 (Στύβερρα)]. Γιὰ τὴ συχνὴ παρουσία τοῦ ὀνόματος στὴν περραιβικὴ Τρίπολη βλ. Lucas, *Vallée de Titarèse*, 531.

84. Χίος (*LGPN* I, 486), Κόρινθος (*SEG* 26, 1976, 392), Ραμινοῦς (*SEG* 31, 1981, 194) καὶ ἄλλοῦ (*SEG* 32, 1982, 102).

85. Στὴν Ἀλλάντη (Α.Β. Tatakis, *Macedonian abroad*, Ἀθήνα 1998, 43-4), στὴ Στρέψα (Hatzopoulos, *Chalcidique Centrale*, 17 κέξ· τοῦ ἰδίου, *Institutions II*, 45-6, ἀρ. 22, πίν. XXV) καὶ στὴν Ὀλυνθο (*SEG* 27, 1977, 296).

86. Ἄ. Παναγιώτου, "Γλωσσικὲς παρατηρήσεις σὲ μακεδονικὲς ἐπιγραφές". *Ἀρχαία Μακεδονία* IV. Θεσσαλονίκη 1986, 422-3.

87. Χρυσοστόμου. Νέες Ἐπιγραφές Πέλλας (ὑπὸ ἔκδοσιν).

μης του Ἀσβεσταριού, πού βρίσκεται κοντά στους πρόποδες του μεσαίου όγκου του Πάϊκου, κατά την αρχαιότητα, όπως και σήμερα, διαθέτει ιδιαίτερα εὐνοϊκές κλιματολογικές συνθήκες. Οἱ βοσκοτόποι τῆς περιοχῆς εἶναι ἀκόμα και σήμερα ὀνομαστοί και στίς μικρές κοιλάδες μέ τήν πυκνή βλάστηση ἀφθονοῦν οἱ πηγές. Ἐπομένως, ἡ περιοχή κατά τήν ἱστορική ἐποχή ἦταν κατάλληλη τόσο για τήν κτηνοτροφία, ὅσο και τή γεωργία. Σήμερα εὐδοκιοῦν ιδιαίτερα οἱ ροδιές, οἱ ἀχλαδιές, οἱ ροδακινιές, οἱ βερυκοκιές, οἱ συκιές, οἱ ἐλιές και οἱ ἀμυγδαλιές, ἐνώ τὰ ἀμπέλια καταλαμβάνουν σημαντικές ἐκτάσεις. Στίς μικρές κοιλάδες ἀφθονοῦσε μέχρι πρὶν ἀπό λίγα χρόνια τὸ κυνήγι ἀγριῶν ζώων και πουλιῶν. Κατά συνέπεια τὰ παραπάνω δεδομένα ἀποτελέσαν ἰδανικές συνθήκες για τήν ἐγκατάσταση και δράση του ἀνθρώπου στήν περιοχή ἤδη ἀπό τὴ νεολιθική ἐποχή⁸⁸.

Ὁ ἀρχαῖος οἰκισμὸς του Ἀσβεσταριού βρίσκεται σὲ ἀπόσταση 14 χλμ. βορειοανατολικά τῆς Πέλλας, 12 χλμ. δυτικά ἀπὸ τὸν Εὐρωπὸ και 6 χλμ. βόρεια ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο οἰκισμὸ του Πενταπλατάνου Γιαννιτσῶν. Ἡ παρουσία τῶν πέντε ταγῶν δείχνει ὅτι ὁ οἰκισμὸς ἀνήκε σὲ μιὰ μεγάλη γειτονική πόλη. Παλαιότερα εἶχαμε ὑποστηρίξει ὅτι μεταξὺ Κύρρου και Πέλλας μπορεῖ νὰ τοποθετηθεῖ ἡ ἀρχαία Τύρισσα και ὅτι ὁ οἰκισμὸς του Ἀσβεσταριού και ἐνὸς ἄλλου στὴ θέση Σιούμιτ Πενταπλατάνου θὰ μποροῦσε νὰ ἀνήκουν σ' αὐτήν.⁸⁹ Ἡ μαρτυρία ὅμως τῆς νέας ἐπιγραφῆς μέ τοὺς πέντε ταγοὺς δημιουργεῖ ἕνα νέο δεδομένο μέ ιδιαίτερη βαρύτητα, τὸ ὁποῖο μᾶς ὑποχρεώνει νὰ λάβουμε ὑπόψιν και νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ παραπάνω οἰκισμὸς ἀνήκε μᾶλλον στὴ Χώρα τῆς Πέλλας, παρά σ' αὐτὴν τῆς Τύρισσας ἢ του Εὐρωποῦ⁹⁰. Ἄν αὐτὸ εἶναι σωστὸ, τότε ἡ Πελλαια χώρα θὰ ξεπερνοῦσε τὰ 16 χλμ. πρὸς τὴν πλευρὰ του βουνοῦ και ἔτσι ἡ πρωτεύουσα του μακεδονικοῦ κράτους θὰ εἶχε τὴν ἀναγκαῖα πρόσβαση στο Πάϊκο για προσπορισμὸ πρῶτων ὑλῶν.

88. Π. Χρυσσοτόμου - Παν. Χρυσσοτόμου, "Νεολιθικὲς Ἐρευνες στήν περιοχή τῶν Γιαννιτσῶν" *AEMΘ* 4, (1990), σχ. 1, ἀρ. 5, 173 (εἰδικά για τὸν οἰκισμὸ του Ἀσβεσταριού). Π. Χρυσσοτόμου, "Ἡ ἱστορική τοπογραφία τῆς βόρειας Βοττιαίας", *Ἀφιέρωμα στο Ν. G. L. Hammond* (1997), 492 κέξ., σχ. 1-4.

89. Χρυσσοτόμου, ὁ.π., 498-500.

90. Για τὸν Εὐρωπὸ βλ. F. Papazoglou, *Les villes de Macédoine à l'époque romaine* (BCH Suppl. XVI), Παρίσι 1988, 180-1· Θ. Σαββοπούλου, "Δοκιμαστικὲς ἐρευνες στὸν Εὐρωπὸ Κιλκίς", *AEMΘ* 6 (1992) 433-42· τῆς ἰδίας, "Εὐρωπός", *AEMΘ* 9, 1995 (ὑπὸ ἔκδοση).

Τὸ οὐσιαστικὸ ἄμπελος συναντᾶται συνήθως σὲ ψηφίσματα σχετικὰ μὲ ἐκμισθώσεις δημοσίων ἀγρῶν ἢ ἀγρῶν ποῦ ἀνήκουν σὲ ἱερὰ ἢ ἀναφέρονται σὲ γεωργικὲς ἐργασίες⁹¹. Γενικὰ ὅμως εἶναι σπάνιες οἱ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες τοῦ οὐσιαστικοῦ, τόσο στὴ Μακεδονία⁹² (ἐκτὸς ἀπὸ τὶς προαναφερθεῖσες μοναδικὲς ὠνές ἀμπελιῶν ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη καὶ τὴ Χαλκιδική), ὅσο καὶ στὴ Θεσσαλία⁹³.

Ὁ πελλαῖος οἶνος συγκαταλεγόταν ἀνάμεσα στοὺς ἐφτά φημισμένους τῆς ἀρχαιότητος⁹⁴ ἐνῶ ἡ πελλαία σταφυλὴ ἦταν ὀνομαστή⁹⁵. Ὡς γνωστὸν, οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, γνωρίζοντας πόσο τὸ τρίπτυχο ποικιλία ἀμπέλου - ἔδαφος - κλίμα, ποῦ ἀποκαλοῦμε σήμερα οἰκοσύστημα μιᾶς ἀμπελοφυετικῆς ζώνης, καθορίζει τὴν ποιότητα τοῦ κρασιοῦ, ἐμπορευόνταν τὰ ἐκλεκτὰ κρασιά μὲ τὴ γεωγραφικὴ ἐπωνυμία τῆς περιοχῆς καταγωγῆς τους⁹⁶. Ἐτσι ἡ εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Πέλλας μὲ τὰ κοκκίνοασβεστώδη ἐδάφη μεταξὺ τοῦ Πάϊκου καὶ τῆς λίμνης Λουδίας ἀποτελοῦσε ἀμπελοφυετικὴ ζώνη μὲ ἰδιαίτερες ἐδαφοκλιματολογικὲς

91. Βλ. W. Dittenberger, *SIG* 3, 963, 968 καὶ 940.

92. Στὴ δωρεὰ ἀγρῶν ἀπὸ τὸν Λυσιμάχο πρὸς τὸν *Λιμναῖο Ἀρπάλου* (285/4 π.Χ.) περιλαμβάνεται καὶ ἓνα ἀμπέλι εἴκοσι πλῆθρων στὴ Στρέψα [M. B. Hatzopoulos, *Une donation du roi Lysimaque* (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 5), Ἀθήνα 1988, 17-8, 29 κέξ.]. Ἐπίσης σὲ ψηφίσμα τῆς βουλῆς τῆς Γαζώρου (158/9 μ.Χ.) ἀναφέρεται διακανονισμὸς φύτευσης δημοσίων κτημάτων ἀπὸ ἰδιῶτες μὲ ἀμπέλια, σινκιές, ἐλιές κτλ. μὲ ἀντάλλαγμα τὴν ἐπικαρπία ποσοστοῦ τῶν προϊόντων [Φ. Πέτσας, *Χρονικὰ Ἀρχαιολογικὰ* 1968-1970, *Μακεδονικὰ* 9 (1968-70) 343-4· E. I. Mastrokostas, "The edict of Gazoros concerning the hiring of public places SEG 24, 1969, 205, Nr. 614 (*BCH* 86, 1962, 57-63)", *Ancient Macedonian Studies in Honor of Charles F. Edson*, Θεσσαλονίκη 1981, 255-7]. Γιά μιὰ δωρεὰ ἀμπελιοῦ στὴ θεὰ Ἀλμωπία στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῶν Φιλίππων βλ. A. Κεραμόπουλος, "Θεᾶς Ἀλμωπίας ἀμπελος δις ὀρισμένη", *Μακεδονικὸ Ἡμερολόγιον* 1938, 223 Γ. Μπακαλάκης, "Περὶ Ἀλμωπῶν καὶ Ἀλμωπίας θεᾶς", ΠΑΕ 12, 1937, 484-88.

93. Στὸ Ὀμόλιον τῆς Μαγνησίας μαρτυρεῖται ἡ ἀγορὰ ἀμπελιῶν καὶ ψιλῆς γῆς ἀπὸ τὴν ἴδια πόλη (A. Arvanitopoulos, "*Inscriptions inédites de Thessalie*", *RPh* 35, 1911, 132-9, ἀρ. 36). Σὲ προξενικὸ ψηφίσμα τῆς Φαρσάλου ἓνα ἀπὸ τὰ προνόμια ποῦ παραχωρεῖται εἶναι ἡ ἐγκτησις γῆς καὶ οἰκίας καὶ ἀμπέλων [B. Μισσηλίδου-Δεσποτιδοῦ, "Δύο ἐπιγραφές ἀπὸ τὴ Θεσσαλία", *ΑΔ* 35 (1980), Μελέτες 226 κέξ.]. Τέλος, ὡς τοπωνύμιο ἀναφέρεται σὲ ἐπιγραφή καθορισμοῦ ὁρίων τῆς χώρας τῶν Μελιτιαίων καὶ τῶν Πηρέων στὴ Φθιώτιδα Ἀχαΐα βλ. *JGIX*, 2, 205 πρβλ. S.L. Ager, ὀ.π. (σημ. 50) 153 κέξ.

94. Πολυδεύκης, *Ὀνομαστικόν* Στ', 15-16: "... καὶ ὁ μὲν οἶνος πόμα καὶ πῶμα καὶ ποτόν, ἠδύς, ἐπαγωγός, γλυκός, αὐστηρός, μελιθδής ἀνθοσμίας, Θάσιος, Χίος καὶ ὁ τούτου ἄριστος Ἀριοῦσιος, Μενδαῖος, Μενδήσιος, Ἰσμαρικὸς, Λέσβιος, Πεπαρήθιος, Χαλοβῶνιος, Πελλαῖος, Πράμνειος, Μαρωνίτης".

95. Πολυδεύκης, *Ὀνομαστικόν* Στ', 82.

96. Στ. Κουράκου-Δραγῶνα, *Ὀινηρὲς ἐπιλογές*, Ἀθήνα 1997, 84 κέξ.

συνθήκες και κατά συνέπεια κρασί που υπερείχε ποιοτικά. Τη σπουδαιότητα του εμπορίου της πελλαιάς οινοπαραγωγής δείχνουν καταρχήν ένσφραγιστες λαβές αμφορέων της λεγόμενης ομάδας Παρμενίσκου που βρέθηκαν στην Πέλλα και άλλες περιοχές του ελληνικού κόσμου, χρονολογούνται δε στην ελληνιστική εποχή⁹⁷. Το συμπέρασμα επιβεβαιώνουν επίσης ένσφραγιστες λαβές ντόπιων αμφορέων, που βρέθηκαν στην Πέλλα, στους γύρω οικισμούς και γειτονικές πόλεις, οι οποίες χρονολογούνται σε παλαιότερες εποχές. Τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του κρασιού αυτού (λευκού ή ερυθρού), καθώς και η ποικιλία αμπελιού από την οποία παραγόταν μās είναι άγνωστα. Με τα δεδομένα που διαθέτουμε μπορούμε ωστόσο να μιλήσουμε με βεβαιότητα για την εμπορία του. Από τη μελέτη των αμφορέων προκύπτει μάλιστα ότι περίπου το 20% της παραγόμενης ποσότητας διέτιθετο στην εγχώρια αγορά, ενώ το υπόλοιπο εξαγόταν τόσο στη Μακεδονία, όσο και σε άλλες περιοχές του ελληνικού κόσμου (Θεσσαλία, Αθήνα, Κόρινθος, Κύπρος, Αίγυπτο, Μικρά Ασία, Θράκη, Εύξεινο Πόντος)⁹⁸. Σιδερένια κλαδευτήρια, που βρέθηκαν στην Πέλλα (σε τάφους του 4ου αι. π.Χ.) και στον Πενταπλάτανο Γιαννιτσών (ελληνιστική Οικία Κλειδαρά), καθώς επίσης και η νέα επιγραφή αποτελούν διαφορετικού είδους τεκμηριώσεις για τη συστηματική καλλιέργεια αμπελιών, ή οποία άπλωνόταν κατά ζώνες στις κοιλάδες που ξεκινούσαν από τις νότιες και τις ανατολικές υπώρειες του Πάϊκου, έφταναν έως τα Γιαννιτσά και από εκεί κατέληγαν στην Πέλλα⁹⁹ και στις Ίχνες, αλλά και βορειότερα έως την Εύρωπὸ και τη Γουμένισσα, ή οποία είναι ξακουστή για την οινοπαραγωγή της¹⁰⁰. Αμπελώνες με ντόπιες ποικιλίες υπήρχαν στην παραπάνω περιοχή έως τις καταστροφές από την φυλλοξήρα στις

97. Για τὸ θέμα βλ. Γ. Ἀκαμάτης, "Ἡ Ἀγορὰ τῆς Πέλλας κατὰ τὸ 1989", *ΑΕΜΘ* 3, 1989, 81-3· τοῦ ἰδίου, *Ἐνσφραγιστες λαβές ἀπὸ τὴν Ἀγορὰ τῆς Πέλλας. Ἡ ὁμάδα Παρμενίσκου καὶ Ρόδου. Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς ἑλληνιστικῆς ἐπιγραφικῆς* (ὑπὸ ἔκδοσιν).

98. Ἀκαμάτης, ὀ.π. 80 κέξ. Εἰδικότερα γιὰ τὴν Δημητριάδα βλ. Α. Ε. Furtwaengler, "Zur Handelsausrichtung der Stadt Demetrias im Lichte neuerer Grabungsergebnisse" *Διεθνές Συνέδριο γιὰ τὴν ἀρχαία Θεσσαλία στὴ μνήμη Δημήτρη Ρ. Θεοχάρη* (20 Ὀκτ.-1 Νοε. 1987), Βόλος 1992, 366-69.

99. Γιὰ τὴ συστηματικὴ ἀμπελοκαλοκαλλιέργεια στὴν περιοχή τῆς πρωτεύουσας τοῦ μακεδονικοῦ κράτους βλ. Μ. Λιλιμπάκη-Ἀκαμάτη, "Πέλλα. Στοιχεῖα γεωργικῆς τέχνης", *ΑΕΜΘ* 2 (1988) 91 κέξ· τῆς ἰδίας, "Ἡ καλλιέργεια τοῦ ἀμπελιοῦ καὶ στοιχεῖα τῆς λατρείας τοῦ Διονίσου στὴν Πέλλα", *Πρακτικὰ τοῦ Τριμήρου Ἐργασίας γιὰ τὴν Ἀμπελοοικονομικὴ ἱστορία στὸ χωρὸ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης*, Νάουσα 1993 (ὑπὸ ἔκδοσιν).

100. Βλ. Μ. Lambert-Gócs, *Τὰ ἑλληνικὰ κρασιά. Ὁδοιπορικὸ στὴ χώρα τοῦ Διονίσου* (μτφρ. Ν. Α. Γκούμας), Ἀθήνα 1993, 119-20.

ἀρχές τοῦ 20ου αἰώνα, ἐνῶ τὰ τελευταῖα χρόνια οἱ καλλιεργήσιμες ἐκτάσεις μὲ διάφορες οἰνικές καί ἐπιτραπέζιες ποικιλίες ἔχουν ἀυξηθεῖ σημαντικά¹⁰¹. Αὐτὴ ἡ συνέχεια τῆς ἀμπελοφυγίας στὴν εὐρύτερη περιοχή τῆς ἀρχαίας Πέλλας πιθανότατα καταδεικνύει τὴ διατήρηση ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα κάποιων ἐγγλυματισμένων ποικιλιῶν ἀμπελιῶν.

*IZ Ἐφορεία Προϊστοριζῶν καί
Κλασικῶν Ἀρχαιοτήτων*

Παῦλος Χρυσοστόμου

101. Σὲ ὅλη τὴν περιοχή, γύρω ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς οἰκισμοὺς εἶναι γνωστὰ ἀρκετὰ τοπωνύμια σὲ σχέση μὲ τὴν ἀμπελοκαλλιέργεια, ὅπως γιὰ παράδειγμα "Ἀμπέλια", "Ἀμπελιές", "Ἀμπελώνας", "Ἀμπελότοπος", "Παλιάμπελα" κτλ. Στὴν ποικιλιακὴ σύνθεση τῶν σημερινῶν ἀμπελώνων τῆς περιοχῆς περιλαμβάνονται οἱ ποικιλίες πετόλγα (ξινόμαυρο), νταμιάν (ντόπια ὄνομασία ποικιλίας ζοιμιάτης ἀπὸ Σέρρες), σέφκα, παμίδι, μοσχάτο Ἀλεξανδρείας καί Ἀμβούργου, ποὺ εἶναι κατάλληλες γιὰ παραγωγή ἐρυθρῶν καί λευκῶν οἴνων.

ZUSAMMENFASSUNG

Königliche Richter und Tagoi in einer neuen Inschrift (Kaufverträge über einen Weinberg) aus Zentral-Makedonien.

In dem vorliegenden Beitrag wird eine unedierte Inschrift veröffentlicht, die in die alte Kirche "Himmelfahrt Christi" des Dorfes Asvestario (bei Jannitsa, Zentral-Makedonien) eingemauert ist. Sie enthält den Text von zwei Kaufverträgen (ὄναι) über einen Weinberg, der auf der einen Seite einer rechteckigen Steinplatte aufgezeichnet ist. Die Inschrift wird auf das Ende der Königsherrschaft Philipps V. oder den Beginn der Königsherrschaft des Perseus (also um 180 v. Chr.) datiert. Sie ist die zweite der bisher bekannten makedonischen Inschriften ähnlichen Inhalts, die sich ausschliesslich auf den Kauf eines Weinbergs bezieht. Die meisten von diesen Inschriften sind während der Ausgrabungen von Privathäusern aufgefunden worden, was die Vermutung zulässt, dass sie Abschriften offizieller Urkunden sind. Die Inschrift von Asvestario stand offenbar im Heiligtum der Kome, wo deren Archiv aufbewahrt wurde, sie stellt also das Original dar (wie die Kaufverträge von Mieza und Serrai, die höchstwahrscheinlich auch in öffentlichen Gebäuden aufgestellt waren).

Im ersten Vertrag treten als Käufer ein gewisser Polyainos, als Verkäufer die (nicht genannte) Frau eines Philagros und ein Boukartas auf, während die besagten Philagros und Boukartas als Besitzer genannt werden (offenbar Vater und Sohn). Der Preis wird auf vierzig Statere bestimmt und zwar nach einem vor königlichen Richtern (βασιλικοὶ δικασταὶ) stattgefundenen Prozess. Als Zeugen (μάρτυρες) werden acht Personen (Brykkaios, Leochares, Andriskos, Philagros, Antigonos, Attinas, Ermos, Sossipas) genannt. Königliche Richter aus Makedonien sind bisher nur in dieser Inschrift bezeugt, deshalb lässt sich über ihren Funktionsbereich bzw. ihre Stellung nichts mit Bestimmtheit sagen.

Nach dem zweiten Vertrag soll Philagros den Weinberg von einem

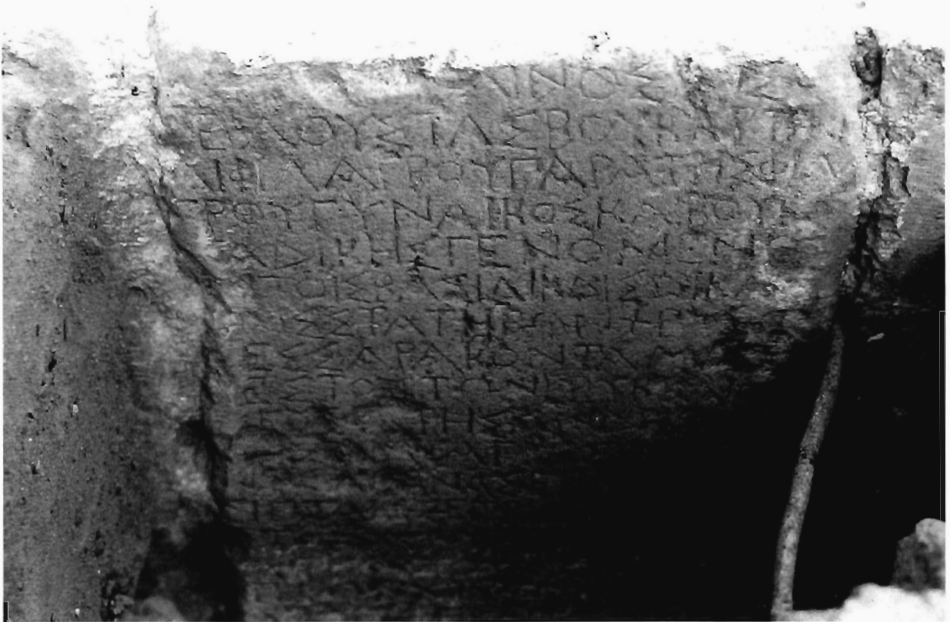
gewissen Philippos, Sohn des Chionides zum Preis von fünfundvierzig Stateren gekauft haben. Zur Ortsbestimmung wird der Name des Nachbarn Attinas (offenbar Besitzers eines naheliegenden Grundstücks) erwähnt. Als Bürge (βεβαιωτής) wird ein gewisser Nikanor genannt. Anschliessend werden - zur Datierung des Rechtsaktes - die Namen von fünf Tagoi angeführt (Ekagarchos, Eraktor, Menandros, Oloichos und Kertimmas). Die aus Thessalien (aber auch Phokis und Doris) bekannten Tagoi sind in Makedonien auch in den Kaufverträgen von Mieza bezeugt. Wie die bekannte Glosse von Hesych (ταγόναρα· Μακεδονική τις ἀρχή) vermuten lässt, war das Amt im alten Kernland des makedonischen Königreiches heimisch; in den Städten des östlich des Axios liegenden Gebietes, das später angeschlossen wurde, werden dagegen die Oberbeamten mit der allgemeinüblichen Beziehung "Archontes" bezeichnet. Die Stadt, die von den genannten fünf Tagoi verwaltet wurde, bleibt ebenso wie die in ihrem Gebiet liegende Kome unserer Inschrift, unbekannt. Man kann an Tyrissa oder Europos denken, die (hohe) Anzahl der fünf Tagoi aber weist auf eine viel grössere Stadt hin, deshalb kommt die Hauptstadt Pella selbst in Betracht.

Beide Verträge beziehen sich offenbar auf denselben Weinberg. Dafür spricht a) dass der im zweiten (gewiss früheren) Vertrag als Käufer genannte Philagros im ersten als Besitzer auftritt, b) dass in beiden der "Nachbar" Attinas genannt wird, c) die Erwähnung der Preise. Die Frage nach dem Inhalt des im ersten Vertrag erwähnten Prozesses vor den königlichen Richtern muss freilich offen bleiben.

Aus den zweiundzwanzig in der Inschrift vorkommenden Namen sind acht hier m.W. zum ersten Mal in der makedonischen Prosopographie bezeugt (Boukartas, Brykkaios, Ekagarchos, Eraktor, Eureias, Ermos, Leochares, Sosiptas), sieben sind verhältnismässig selten (Andriskos, Armenos, Attinas, Balakros, Oloichos, Polyainos, Chionides), während die übrigen sechs (Antigonos, Menandros, Nikanor, Nikolaos, Philagros, Philippos) allgemeinübliche griechische Namen sind.

Π. Χρυσοστόμου Ειζ. 1

Π. Χρυσσοτόμου Ειχ. 2

Π. Χρυσσοτόμου Ειχ. 3

Π. Χρυσσοτόμου Ειχ. 4

Π. Χρυσσοτόμου Ειχ. 5